

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra

Kotrynos Talutytės
V kurso, civilinių ginčų teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas
Privalomoji mediacija Lietuvoje: jos samprata ir efektyvumas
Compulsory Mediation in Lithuania: Its Concept and Effectiveness

Vadovė: lekt. dr. Eglė Zemlytė

Recenzentas: lekt. Albertas Šekštelo

Vilnius

2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Daugelis valstybių ėmėsi teisinių priemonių mediacijos taikymo skatinimui. Lietuva neišsiskyrė ir 2020 m. sausio 1 d. įtvirtino privalomąją mediaciją šeimos ginčams sprendžiamiems ginčo teisena. Pagrindinis šio darbo tikslas yra išnagrinėti privalomosios mediacijos sampratą bei įvertinti privalomosios mediacijos reguliavimo efektyvumą Lietuvoje. Darbe glaustai aptariamas privalomosios mediacijos reguliavimas bei išryškėjusios problemos, savanoriškumo principo bei asmens teisės į teismą ribojimas.

Pagrindiniai žodžiai: mediacija, privalamoji mediacija, alternatyvus ginčų sprendimas, šeimos ginčai.

Many countries have taken legal measures to promote mediation. Lithuania is no different, introducing compulsory mediation for family disputes settled by litigation on 1 January 2020. The main objective of this paper is to examine the concept of compulsory mediation and to assess the effectiveness of the regulation of compulsory mediation in Lithuania. The paper briefly discusses the regulation of compulsory mediation and the problems that have emerged, as well as the limitation of the principle of voluntariness and the individual's right to access to court.

Keywords: mediation, compulsory mediation, alternative dispute resolution, family disputes.

TURINYS

ĮVADAS	2
1. PRIVALOMOSIOS MEDIACIJOS SAMPRATA	6
1.1 Mediacijos raida	6
1.2 Privalomosios mediacijos sąvoka	9
1.3 Privalomosios mediacijos modeliai.....	12
2. PRIVALOMOJI MEDIACIJA: AR TAI TIKRAI PRIEŠTARAVIMAS?	18
2.1 Privalomosios mediacijos ir savanoriškumo principų derinimas.....	18
2.2 Privalomosios mediacijos ir teisės į teisminę gynybą santykis	21
3. PRIVALOMOJI MEDIACIJA LIETUVOJE	26
3.1 Privalomosios mediacijos reglamentavimas.....	26
3.2 Privalomosios mediacijos reguliavimo problemos	33
3.3 Privalomosios mediacijos rezultatai, efektyvumas bei perspektyvos	36
IŠVADOS	40
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	41
SANTRAUKA	48
SUMMARY	49

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Šiuo metu aktyviai skatinama ginčus spręsti už teismo salės durų, pasinaudojant alternatyviais ginčų sprendimo būdais. Vienas iš tokių alternatyvių ginčų sprendimo būdų yra mediacija. Nors mediacija nėra naujas reiškinys, tačiau šis institutas Europoje išpopuliarėjo vos prieš kelis dešimtmečius kaip priemonė sumažinti didžiulį teismų darbo krūvį, ilgus ir daug kainuojančius teismo procesus bei atsižvelgiant į siekį ne tik išspręsti tarp šalių kilusį ginčą, bet ir atkurti taiką tarp jų. Kai kuriose valstybėse mediacija įsitvirtino natūraliai ir yra plačiai taikoma (Australija, Kinija, Japonija). Kitose valstybėse reikėjo imtis įvairių papildomų priemonių, kad šis alternatyvus ginčų sprendimo būdas taptų žinomesnis ir dažniau naudojamas (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 53). Daugelyje valstybių, siekiant skatinti naudojimąsi mediacija, buvo įtvirtinti įvairūs privalomosios mediacijos modeliai. Vienos valstybės pasirinko privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu, kitos bandė šalis skatinti įvairiomis procesinėmis sankcijomis, trečios pasirinko apriboti teisę kreiptis į teismą nepasinaudojus mediacija. Tarp jų ir Lietuva.

Ginčo šalys retai naudojosi galimybe išspręsti ginčus taikiai, todėl Lietuva nusprendė pasiremti kitų šalių praktika ir įtvirtinti privalomąją mediaciją. 2020 m. sausio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos Mediacijos įstatymo (toliau – Mediacijos įstatymas) nuostatos, įtvirtinančios reikalavimą prieš pateikiant ieškinį teismui pasinaudoti privalomąja mediacija šeimos ginčiuose, nagrinėjamuose ginčo teiseną. Nors tai sudaro sąlygas didesniai asmenų ratui susipažinti su mediacija ir jos nauda, vis tiek galima sutikti nemažai kritikos, kad privalomoji mediacija pažeidžia patį svarbiausią mediacijos principą – savanoriškumą bei taip riboja asmens teisę į teismą.

Atsižvelgiant į tai, kad teismus vis dar pasiekia bylos dėl privalomosios mediacijos, patys teismai kartais netinkamai aiškina Mediacijos įstatymą, visuomenėje egzistuoja pasipriešinimas ir nėra visiškai suprantamas pats mediacijos procesas, taip pat nėra įvertinti naujaisi duomenys apie šio instituto efektyvumą tik pagrindžia šio baigiamojo darbo aktualumą.

Darbo objektas. Šiame darbe yra nagrinėjama privalomoji mediacija, jos samprata, raida, reguliavimas, kylančios problemos bei jos efektyvumas atsižvelgiant į teisinį reglamentavimą Lietuvoje. Baigiamajame darbe yra koncentruojamasi ties dabartiniu privalomosios mediacijos taikymu šeimos ginčiuose, kurie yra nagrinėjami ginčo teiseną, todėl darbe nebus plačiai analizuojama galimybė praplėsti privalomosios mediacijos taikymą kitose civilinių ginčų kategorijose. Be to, siekiant apibrėžti darbo nagrinėjimo

ribas, darbe nebus nagrinėjama mediacijos taikymo galimybės baudžiamosiose ir administracinėse bylose.

Baigiamajame darbe taip pat nagrinėjamos teorinės problemos susijusios su savanoriškumo bei teisės į teisminę gynybą principais taikant privalomąją mediaciją, tačiau šių principų esmė yra nagrinėjama tik tiek, kiek būtina įvertinti, ar šių principų ribojimai yra proporcingi.

Darbe nesiekama atlikti išsamią lyginamąją privalomosios mediacijos analizę. Tad pavyzdžiai ir paaiškinimai, susiję su užsienio valstybėmis, yra naudojami tik kaip papildomas įrankis platesnei situacijai apibrėžti bei pateikti daugiau praktinių pavyzdžių, taip pat padėti tinkamai įvertinti privalomosios mediacijos reguliavimą Lietuvoje, atrasti naujų idėjų, kaip būtų galima spręsti reguliavimo spragas.

Darbo tikslas. Pagrindinis šio darbo tikslas yra išnagrinėti privalomosios mediacijos sampratą bei įvertinti privalomosios mediacijos reguliavimo efektyvumą Lietuvoje.

Darbo uždaviniai. Siekiant pasiekti įvardintą tikslą darbe keliami tokie uždaviniai:

- 1) Atskleisti privalomosios mediacijos sampratą.
- 2) Įvertinti, ar reikalavimas privalomai pasinaudoti mediacija prieš kreipiantis į teismą yra suderinamas su savanoriškumo principu bei teisę į teisminę gynybą.
- 3) Nustatyti privalomosios mediacijos reguliavimo Lietuvoje problemas ir įvertinti šio proceso efektyvumą remiantis statistika.

Tyrimo metodai. Pagrindiniais baigiamajame darbe naudotais metodais laikytini istorinis, lingvistinis, lyginamasis, sisteminis metodai.

- Istorinis metodas leido atkleisti mediacijos instituto vystymosi raidą pasaulyje. Istorinė mediacijos raida padėjo išsiaiškinti privalomosios mediacijos atsiradimo aplinkybes. Šis metodas taip pat panaudotas atkleisti mediacijos plėtrą Lietuvoje.
- Lingvistinis metodas buvo aktualus nagrinėjant mediacijos ir privalomosios mediacijos sąvokas bei atskleidžiant jų reikšmę.
- Lyginamasis metodas pasireiškia nagrinėjant įvairių šalių praktiką įgyvendinant privalomąją mediaciją, taip pat analizuojant Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktų nuostatas. Remiantis lyginamuoju metodu vertinami įtvirtinti privalomosios mediacijos modeliai skirtingose valstybėse. Šis metodas taip pat leido įvertinti, kas galėtų pagerinti Lietuvoje įtvirtintą privalomosios mediacijos modelį.
- Sisteminis metodas naudojamas tiriant Lietuvos Respublikos teisės aktus, teismų praktiką bei kitus reikšmingus dokumentus privalomosios mediacijos ir jos reguliavimo srityje.

Darbo originalumas. Privalomoji mediacija Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtinta tik kiek daugiau nei prieš dvejus metus, todėl šia tema naujų mokslininkų darbų nėra daug. Taip pat nėra atliktų tyrimų, kurie padėtų objektyviai įvertinti Lietuvoje taikomo privalomosios mediacijos modelio efektyvumą šiuo momentu.

Lietuvoje daugiausiai privalomosios mediacijos tematiką nagrinėjo Natalija Kaminskienė ir Agnė Tvaronavičienė. 2013 m. parengtame Kaminskienės straipsnyje nagrinėjama privalomosios mediacijos problematika, samprata, pateikta užsienio valstybių patirtis bei pateikti teigiami ir neigiami argumentai apie privalomosios mediacijos modelio įgyvendinimą (Kaminskienė, 2013, p. 685). Taip pat buvo parengtas Kaminskienės ir Tvaronavičienės straipsnis, kuriame aptariama privalomoji mediacija šeimos ginčiuose (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019). Privalomosios mediacijos klausimus savo disertacijoje nagrinėjo Vigita Vėbraitė (2009, p. 159-162) bei Miglė Žukauskaitė – Tatorė (2021) plačiai aptarė privalomąją mediaciją civiliniuose ginčiuose bei šio instituto ir teisės į gynybą santykio problemas.

Atsižvelgiant į tai, kad privalomoji mediacija Lietuvoje įtvirtinta neseniai, šių autorių darbuose taip pat visų pirma vertinamos teorinės problemos, o ne pats privalomosios mediacijos veikimo efektyvumas Lietuvoje. Preliminarius privalomosios mediacijos statistinius duomenis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba paskelbė tik 2020 m. viduryje kas lėmė, jog aukščiau įvardintuose šaltiniuose praktinis poveikis buvo įvertintas tik Žukauskaitės – Tatorės disertacijoje. Tačiau esantys naujausi duomenys, kurie padėtų geriau įvertinti dviejų metų privalomosios mediacijos taikymo patirtį dar nebuvo išanalizuoti ir įvertinti.

Svarbiausi šaltiniai. Norminiai šaltiniai. Svarbiausiais norminiais šaltiniais laikomi Lietuvos teisės aktai, reguliuojantys mediacijos taikymą. Analizuojant privalomąją mediaciją plačiai remiamasi Mediacijos įstatymu, Civilinio proceso kodekso nuostatomis, kuriose įtvirtinta galimybė taikyti tam tikras sankcijas už nepasinaudojimą mediacija, taip pat nuostatomis, nustatančiomis galimybę taikyti privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu. Tai pat buvo analizuojami ir teisingumo ministro įsakymai, kurių pagrindu įgyvendinamos Mediacijos įstatymo nuostatos.

Specialioji literatūra. Be jau įvardintų Lietuvos autorių straipsnių ir darbų, mediacija plačiai nagrinėjama vadovėlyje „Mediacija“ (Kaminskienė ir kt., 2013), taip pat aktualus kelių autorių išleistas metodinis praktinio pobūdžio ir mediatoriams orientuotas leidinys „Mediatoriaus vadovas“ (Kaminskienė ir kt., 2019), kuriame aptariamas savanoriškumo principo ir privalomosios mediacijos santykis. Darbo tikslams pasiekti taip pat naudoti

užsienio mokslininkų straipsniai. Svarbiausiais iš jų laikytini šių autorių straipsniai: Quek (2010), Hanks (2012), Steffek (2012), Vettori (2015), Matteucci (2021).

Teismų praktika. Baigiamajame darbe plačiai analizuojama Lietuvos teismų praktika taikant Mediacijos įstatymo nuostatas, kuriose įtvirtinta privalomoji mediacija. Nagrinėjant teisę į teisminę gynybą analizuojami LR Konstitucinio Teismo nutarimai, Europos sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) jurisprudencija.

Kiti šaltiniai. Praktiniam privalomosios mediacijos efektyvumui įvertinti buvo remtasi Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos Tarnybos (2020, 2021) surinktais duomenimis. Taip pat svarbiu šaltiniu laikomas ir Mediacijos plėtros koncepcija (LR Teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015), kuri padėjo atskleisti, ko buvo siekiama įvedant privalomąją mediaciją. Prie šios kategorijos šaltinių priskirti ir įvairūs įrašai ir straipsniai visuomenės informavimo priemonėse.

1. PRIVALOMOSIOS MEDIACIJOS SAMPRATA

1.1 Mediacijos raida

Mediacija kaip socialinis reiškinys nėra naujas, jis vystėsi kartu su civilizacija ir egzistuoja įvairioje kultūrose jau ne vieną tūkstantmečius. Ginčų sprendimas neteisminiais būdais įvairioms civilizacijoms nuo pat seniausių laikų buvo pirminis, natūralus ir priimtinas konfliktų sureguliuojimo būdas (Kaminskienė, 2011, p. 47). Mediacijos apraiškų galime rasti senovės Graikijoje, Biblijoje, jų būta tradicinėse Azijos ir Afrikos bendruomenėse (Alexander, 2002, p. 2).

Nors įvairios mediacijos formos egzistuoja jau tūkstančius metų¹, tačiau dabartinis, besivystantis pasaulinis susidomėjimas mediacija ir kitais konfliktų sprendimo būdais buvo pradėtas Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV), o prasidėję pokyčiai įvyko ne taip jau ir seniai. JAV mediacijos pradžia sietina su darbo ginčais tarp profesinių sąjungų ir darbdavių XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Profesinės sąjungos reikalavo didesnių atlyginimų ir geresnių darbo sąlygų, įmonės priešinosi, o kilę neramumai trikdė verslus. Tai lėmė, jog 1946 m. buvo įsteigta taikinimo tarnyba (angl. *Conciliation Service*), kurios tikslas buvo teikti mediatorių paslaugas siekiant palengvinti derybas tarp profesinių sąjungų ir administracijos (Saul, 2012, p. 2). Taip vadinama „Tylioji revoliucija“ kilo dėl daugelio priežasčių, įskaitant susirūpinimą dėl suvokiamos rizikos ir išlaidų, susijusių su bylinėjimosi išlaidomis, ilgai trunkančių bylų dėl perpildytų teismų ir noras suteikti šalims veiksmingesnį būdą spręsti savo ginčus ir net palaikyti, atkurti ar pakeisti žmonių santykius (Singer, 1989, p. 105).

Bendrosios teisės tradicijos valstybėse pirmiausia susiformavo neteisminės mediacijos taikymas kaip atsakas į didėjančius teismų darbo krūvius, ilgėjančius bylinėjimosi terminus ir dėl to augančias su bylinėjimusi susijusias išlaidas. Taigi čia visų pirmą susiformavo neteisminės mediacijos praktika ir tik po kurio laiko buvo „imtasi veiksmų mediacijai, kaip alternatyvaus ginčų sprendimo procedūrai, institucionalizuoti, o galiausiai ir reikiamam teisiniam reguliavimui priimti“ (Kaminskienė ir kt., 2013, p. 227). Buvo įtvirtintos nuostatos, reglamentuojančios teisminę mediaciją, kaip būdą skatinti mediacijos plėtrą ir taikymą praktikoje, ir pradėta taikyti privalomoji teisminė mediacija. Po kiek laiko atsiradę teisės aktų pakeitimai leido teismams siūlyti bylos šalims galimybę

¹ Pirmosios tradicinės mediacijos apraiškos daugiau kaip prieš du tūkstančius metų pastebėtos senovės Kinijoje ir Japonijoje, kur šis procesas buvo naudojamas ne kaip valstybės kontroliuojamo ginčų sprendimo proceso alternatyva, o kaip pirminis ir pagrindinis ginčų sprendimo būdas. Kinijoje vyravusių konfucionizmo mokymų pagrindas buvo taiki ir darni visuomenė, todėl natūralu, kad ir sprendžiant nesutarimus buvo siekiama ne įvertinti konkrečias aplinkybes ar nustatyti kaltus asmenis, o siekti sutaisyti šalis ir išsaugoti tarp jų susiklosčiusius santykius (Milašius, 2007, p. 45).

spresti ginčą taikant mediaciją, o dar vėliau teismų praktikoje atsirado prielaidos, kurioms esant teismai galėjo taikyti „sankcijas“, pavyzdžiui, sumažinti arba nepriteisti bylinėjimosi išlaidų atlyginimo, jeigu ginčo šalys nepagrįstai atsisakė pasinaudoti mediacija (Kaminskienė ir kt., 2013, p. 226).

Literatūroje teigiama, jog mediacijos įsitvirtinimą visuomenėje lėmė tai, kad ji puikiai veikė praktikoje, tapo efektyvia priemone pašalinti tuo metu buvusias ginčų sprendimo sistemos problemas. Priešingai nei ilgi, brangūs, šalis supriešinantys ir laimėjimo pralaimėjimo principu apibūdinami teismo ir arbitražo procesai, mediacija pasiūlė greitesnį, pigesnį bei veiksmingesnį ginčų sprendimą, skatinantį šalis atsižvelgti į platesnius jų interesus bei priimti abiem šalims naudingą susitarimą. (Milašius, 2007, p. 46).

Skirtingai nuo bendrosios teisės tradicijai priklausančių valstybių, mediacijos raida Europoje klostėsi nevienodai, kitaip tariant, mediacijos raida skirtingose valstybėse narėse skiriasi gana apčiuopiamai. Pagal Steffek, Europos Sąjungoje mediacija skirtingose valstybėse narėse plinta skirtingai, nes teisinė ir kultūrinė aplinka, kurioje vystosi mediacija, gali labai skirtis tarp atskirų jurisdikcijų. Pavyzdžiui, šalyse, kur vidutinė bylinėjimosi pirmosios instancijos teismuose trukmė yra ilgesnė, kyla didesnė motyvacija taikyti mediaciją, nes ginčo šalys, kurioms reikalingas greitas sprendimas, gali būti linkusios išbandyti neteismo ginčo sprendimo procedūras (Steffek, 2012, p. 14).

Europoje mediacijos taikymas siejamas įprastai, pirmiausia su teisinio reguliavimo įtvirtinimu ir tik vėlesne mediacijos taikymo praktika, t. y. visai kitaip nei anglosaksų teisės tradicijos valstybėse, šiame kontekste pirmumas teikiamas ne praktikos susiformavimui, o teisinio reguliavimo nustatymui (Kaminskienė ir kt., 2013, p. 228).

Apie mediaciją pradėta kalbėti anksčiau nei atsirado Europos Sąjungos Mediacijos direktyva. 1981 m. gegužės 14 d. priimta rekomendacija Nr. R(81)7 „Dėl priemonių, palengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“ padėjo žengti pirmuosius žingsnius mediacijos įsitvirtinimui Europos Sąjungoje link. Pagal šią rekomendaciją Europos Tarybos šalys įsipareigojo skatinti alternatyvių ginčų sprendimų taikymo sureguliovimą.

2008 m. gegužės 21 d. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (toliau – Mediacijos direktyva) 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. Mediacijos direktyvos 5 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog „teismas, kuriam pateikta byla, prireikus ir atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes, gali paraginti ginčo šalis pasinaudoti mediacija ginčui išspręsti. Teismas taip pat gali paraginti šalis dalyvauti informaciniuose posėdžiuose dėl naudojimosi mediacija, jei tokie posėdžiai rengiami ir

juose dalyvauti paprasta“. Mediacijos direktyvos 5 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „Šia direktyva nedaromas poveikis nacionalinės teisės aktams, kuriuose nustatyta, kad mediacija yra privaloma, arba kuriais taikomos su mediacija susijusios paskatos arba sankcijos, tiek prieš prasidedant teismo procesui, tiek jam jau prasidėjus, jeigu šie teisės aktai neužkerta kelio ginčo šalims pasinaudoti teise kreiptis į teismą.“ Taigi direktyva buvo pirmas Europos Sąjungos dokumentas, kuriuo buvo įtvirtinta galimybė taikyti ir privalomąją mediaciją.

Mediacijos direktyva paragino daugelį valstybių pakeisti reguliavimą, todėl ne viena valstybė narė išplėtė savo įstatymus, kurie apimtų ir nacionalines mediacijos priemones. Viena iš pirmųjų buvo Italija, kuri įgyvendindama šią direktyvą nusprendė neapsiriboti savanoriška mediacija ir nustatė privalomą ikiteisminį taikinamąjį tarpininkavimą įvairiose civilinėse ir komercinėse bylose.

Mediacijos procesas neaplenkė ir Lietuvos. Dar 2005 m. Teisėjų taryba inicijavo bandomąjį teisminės mediacijos projektą, o 2008 m. liepos 15 d., įgyvendinant Mediacijos direktyvą buvo priimtas Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas (LR taikinamojo tarpininkavimo civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2008), įtvirtinantis neteisminės mediacijos taikymo teisinius pagrindus. Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas mediaciją, tuomet pasirinko liberalųjį reguliavimo metodą ir mediacijos plėtrą patikėjo rinkos dėsniams. Deja, toks įstatyminis reguliavimas neskatino platesnio mediacijos taikymo ir iš esmės lėmė, kad neteisminė mediacija nuo 2008 m. visą dešimtmetį buvo taikoma vangiai, menkai prisidėjo prie taikos visuomenėje didinimo ir teismų darbo krūvio mažinimo (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 53). Buvo akivaizdžiai matoma, kad tiek visuomenė dar nebuvo pasiruošusi priimti mediacijos metodo ir nebuvo pakankamai informuota apie šios procedūros naudą, tiek ir patys mediatoriai dar negalėjo būti užtikrinti savo profesionalumu bei galimybėmis rinktis kaip tik šią veiklą kaip pragyvenimo šaltinį (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 53). Pripažįstama, kad mediacijai paplisti ir įsitvirtinti trukdė ne tik visuomenės noras bylinėtis, bet ir advokatų požiūris į pačią mediaciją. Mykolo Romerio universiteto mokslininkų 2015 m. atlikto advokatų požiūrio į taikų ginčų sprendimą tyrimo rezultatai parodė, kad advokatai mediaciją laikė konkurencinga veikla, keliančia pavojų jų asmeninei profesinei sėkmei ir galimybei gauti pajamų atstovaujant klientams ilgai trunkančiuose teismo procesuose, o ne veiksmingoje mediacijoje (Kaminskienė ir kt., 2016, p. 44–62).

Taigi siekiant skatinti neteisminę civilinių ginčų mediaciją ir tuo pačiu mažinti teismų darbo krūvį Lietuvoje, nuo 2020 m. sausio 1 d., vadovaujantis Mediacijos įstatymo 20 straipsnio 1 dalies 2 punktu, Lietuvoje pradėta taikyti privalomoji neteisminė mediacija

šeimoms ginčiuose, kurie yra spręstini ginčo teisenai (pavyzdžiui, santuokos nutraukimas dėl vieno iš sutuoktinių kaltės, ginčai, susiję su vaikų išlaikymu, jų gyvenamosios vietos ar bendravimo tvarkos su skyriumi gyvenančiu tėvu ar motina nustatymo bei kiti ginčai). Taip pat papildytas Civilinis proceso kodeksas nauju straipsniu, kuriame įtvirtinta, jog teismas nustatęs didelę taikaus ginčo sprendimo tikimybę, gali šalių ginčą perduoti spręsti mediacijos būdu (LR Civilinio proceso kodeksas, 2002, 231-1 str., 1 d.).

Apibendrinant galima teigti, kad nurodyti pagrindiniai mediacijos raidos ir vystymosi ypatumai tiek bendrosios teisės tradicijos valstybėse, tiek kontinentinės teisės sistemose iš dalies lemia tai, kad mediacija yra gana plačiai paplitęs reiškinys pasaulyje, o Lietuvoje jos paplitimui ir vystymuisi šiandien skiriama daug dėmesio. Mediacijos pasirinkimui Lietuvoje ginčams spręsti darė įtaką ne tik Europos Sąjungos priimta Mediacijos direktyva, bet ir kitų šalių gerieji pavyzdžiai ir mediacijos teikiama nauda. Nors mediacijos paplitimo lygis skiriasi įvairiose valstybėse, mediacijos kaip alternatyvaus ginčų sprendimo būdo pasirinkimą nulemia įvairios priežastys, tačiau pagrindinė premisa jos vystymuisi yra mediacijos pritaikomumas.

1.2 Privalomosios mediacijos sąvoka

Alternatyvus ginčų sprendimas, o ypač mediacija pastaruoju metu buvo daugybės diskusijų ir straipsnių objektu ne tik visame pasaulyje, bet ir Lietuvoje. Mediacija tapo gana populiaria alternatyvia ginčų sprendimo forma, naudojama šeimoms bylose, ypač skyrybų bylose ir bylose, susijusiose su vaikų globa. Tačiau ką iš tikrųjų reiškia privalomosios mediacijos sąvoka? Vien todėl, kad mediacija tapo populiare, tai nereiškia, kad ją tapo lengviau apibrėžti, juk kiekviena šalis turi vieną ar net kelis mediacijos sąvokos apibrėžimus. Pirmiausia reikia atskirti, ką laikome mediacija.

Pagal Moore (1986, p. 6), mediacija – tai priimtinas, nešališkas ir neutralios trečiosios šalies, neturinčios įgaliojimų priimti sprendimus, įsikišimas, siekiant padėti ginčo šalims savanoriškai pasiekti abiem pusėms priimtina sprendimą.

Pavyzdžiui, Italijos įstatyme (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010) mediacija apibrėžta kaip veikla, kurią vykdo neutrali ir nešališka trečioji šalis - profesionalus mediatorius, kuris siekdamas padėti dviem ar daugiau šalių pasiekti galimą ir taikų susitarimą.

Lietuvos literatūroje nurodoma, kad mediacija – tai alternatyvi teismui, savanoriška konfidencialaus pobūdžio ginčų sprendimo procedūra, kurioje vienas ar keli tretieji nepriklausomi, nešališki asmenys – mediatorius arba mediatoriai – padeda besiginčijantiems pasiekti priimtina ginčo sprendimą (Kaminskienė ir kt., 2013, p. 5-6).

Mediacijos įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad „mediacija – civilinių ar administracinių ginčų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli mediatoriai padeda ginčo šalims taikiai spręsti ginčą“.

Labai panašus apibrėžimas pateikiamas ir Mediacijos direktyvoje, kurios 3 straipsnio (a) punktas nustato, kad „mediacija – tai struktūrinis procesas, neatsižvelgiant į tai, kaip jis pavadintas ar nurodytas, kai dvi ar daugiau ginčo šalių savanoriškai stengiasi pačios susitarti dėl jų ginčo sprendimo padedant mediatoriui. Šis procesas gali būti inicijuotas šalių arba pasiūlytas ar nurodytas pradėti teismo, arba numatytas pagal valstybės narės teisę“.

Kai kurios šalys, nors ir taiko mediaciją, neturi šios sąvokos apibrėžimo. Pavyzdžiui, Lenkijos teisėje nėra pateikto mediacijos apibrėžimo, tačiau remiantis pagrindiniu tarpininkavimo tikslu ir Lenkijos teismų praktikos nuomonėmis, mediacija yra bandymas rasti abiem pusėms priimtina sprendimą trečiosios šalies pagalba (Lenkijos mediacijos centras, 2019).

Kaip galima pastebėti, šie apibrėžimai skiriasi nežymiai, tačiau iš esmės jie atspindi mediaciją kaip savanorišką ir struktūruotą procesą, kurio metu šalys bando susikalbėti viena su kita padedant trečiajam asmeniui, t. y. mediatoriui.

Kai kuriuose mediacijos apibrėžimuose nurodoma, kad procedūra yra savanoriška. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti keista, kai pastaraisiais metais atsirado įvairios privalomosios mediacijos formos, nes privalomumas ir savanoriškumas atrodo prieštaraujantys vienas kitam. Užsienio jurisprudencijoje vyrauja kelios teorijos ginančios mediacijos savanoriškumą. Vieni autoriai teigia, kad savanoriškas mediacijos pobūdis yra dvejopas. Tiek prisijungimas, tiek atsisakymas nuo mediacijos turi būti savanoriški, tai reiškia, kad šalys turi turėti galimybę savarankiškai pradėti mediacijos procesą ir bet kuriuo metu nutraukti mediaciją (opt-in) (Quek, 2010, p. 485). Kiti laikosi nuomonės, jog nesvarbu, kaip šalys atvyko į mediacijos procesą, tačiau savanoriškumas pasireiškia per patį procesą, t. y. galimybė bet kuriuo metu nutraukti mediaciją (opt-out) (Hanks, 2012, p. 343). Visgi, šiai antrajai pozicijai teikiama pirmenybė kalbant apie privalomąją mediaciją. Šios teorijos šalininkai teigia, kad privalomąja mediacija nėra atsisakoma galimybės kreiptis į teismą dėl ginčo išsprendimo, šis procesas yra tik laikinai atidedamas, nes nepavykus mediacijos procesui, šalys gali vėl kreiptis į teismą (Quek, 2010, p. 486).

Daugelyje teisės aktų privalomosios mediacijos apibrėžimai yra labai trumpi ir neinformatyvūs. Pavyzdžiui, Lietuvos teisės aktuose įtvirtinta tokia privalomosios mediacijos sąvoka: „mediacija, kuria įstatymų nustatytais atvejais privaloma pasinaudoti prieš kreipiantis į teismą dėl ginčo sprendimo“ (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 2 str. 7 d.).

Kai kurių valstybių įstatymų leidėjai pasirinko apskritai neapibrėžti pačios privalomosios mediacijos sąvokos, nors ir jų teisinėse sistemose yra įvesta privalomoji mediacija. Tokiu pavyzdžiu yra Italija, nors mediacija čia yra privaloma, tačiau įstatymuose nėra pateikta sąvokos apibrėžimo, o tik numatyta pati procedūra ir kuriose bylose privaloma pasinaudoti mediacija (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str. 1 d., 2 d.). Pavyzdžiui, minėto įstatymo 5 straipsnis numato, kad asmenys norėdami pareikšti ieškinį teisme dėl paveldėjimo, šeimos bylų, žalos atlyginimo, draudimo ir t.t., privalo pasinaudoti mediacija (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str.). Šiais konkrečiais atvejais kalbama apie privalomą mediaciją, ir tai yra esminis išankstinis reikalavimas prieš pradėdant teisminį procesą.

Platesnę ir suprantamesnę privalomosios mediacijos sąvoką pateikia Natalija Kaminskienė (2013, p. 690), kuri nurodo, kad privalomoji mediacija turi būti suprantama kaip „tokia mediacijos forma, kai ginčo šalis pasinaudoti mediacija privalomai nukreipia teisėjas arba prievolė ginčo šalims pasinaudoti mediacija prieš ginčo nagrinėjimą teisme nustato įstatymas. Mediacijos privalomumas ginčo šalims taip pat gali pasireikšti procesinių ir ekonominių sankcijų šalims už nepagrįstą atsisakymą pasinaudoti mediacija įvedimu.“ Toks pateiktas sąvokos apibrėžimas leidžia daryti išvadą, jog mediacijos privalomumas kyla iš teisės aktuose tiesiogiai ar netiesiogiai įtvirtinto reikalavimo pasinaudoti privalomąja mediacija (Žukauskaitė-Tatorė, 2021, p. 56).

Išanalizavus teisės literatūrą ir įstatymus galima teigti, kad privalomoji mediacija yra tokia mediacijos forma, kai ginčo šalis privalomai pasinaudoti mediacija nukreipia teisėjas arba pareiga pasinaudoti mediacijos procedūra tiesiogiai yra įtvirtinta įstatymuose. Mediacijos privalomumas ginčo šalims taip pat gali pasireikšti procesinėmis ir ekonominėmis sankcijomis už nepagrįstą atsisakymą pasinaudoti mediacija įvedimu. Priklausomai nuo to, iš ko atsiranda reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija, galime išskirti privalomosios mediacijos modelius, kurie bus aptarti toliau šiame skyriuje tam, kad būtų aiškiau suprantama privalomosios mediacijos samprata.

1.3 Privalomosios mediacijos modeliai

Kaip jau minėta anksčiau, privalomoji mediacija yra tokia mediacijos forma, kai privalomai ja pasinaudoti nukreipia teismas, ši pareiga yra įtvirtinta įstatyme arba privalomumas pasireiškia per įvairias sankcijas. Būtent iš ko kyla reikalavimas pasinaudoti mediacija, autoriai išskiria kelis privalomosios mediacijos modelius, kuriuos valstybės yra pritaikiusios savo teisinėse sistemose. Doktrinoje yra žinomi trys pagrindiniai privalomosios mediacijos modeliai. Pavyzdžiui, Sander (2006, p. 16) išskyrė du privalomosios mediacijos modelius. Pirmasis, dar kitaip autoriaus vadinamas „kategorisku“, privalomoji mediacija pagal įstatymą, kai teisės aktuose įtvirtinamas įpareigojimas pasinaudoti mediacija dar prieš kreipiantis į teismą, ir antrasis, tai – privalomoji mediacija teisėjo ar teismo nurodymu, mediacijai tinkamų ginčų parinkimą paliekant teisėjo ar teismo darbuotojo diskrecijai. Trečiąjį privalomosios mediacijos modelį išskyrė Hanks (2012, p. 932), kuri nurodė, kad privalomoji mediacija turėtų apimti ir atvejus, kai teisės aktuose nėra tiesiogiai nurodyta pasinaudoti mediacija, tačiau ja pasinaudoti skatina galimos sankcijos. Hanks (2012, p. 932) teigimu, šią rūšį reikėtų laikyti *quasi* privalomąja mediacija.

Panašius privalomosios mediacijos modelius yra išskyrusi ir Kaminskienė (2013, p. 689). Autorė nurodė, kad pagal mediacijos inicijavimo formas privalomąja mediacija turėtų būti laikyti: mediacijos inicijavimą ginčo šalių susitarimu, kai ginčo šalys dalyvauti mediacijoje yra skatinamos įvairiomis procesinėmis sankcijomis (*quasi* privalomoji mediacija); mediacijos inicijavimą teismo nurodymu, paliekant teismui teisę savo nuožiūra įvertinti mediacijos taikymo tikslingumą; mediacijos inicijavimą, nustatius teisės aktuose ginčo šalims pareigą pasinaudoti mediacijos procedūra tam tikrų kategorijų arba visuose civiliniuose ginčiuose prieš kreipiantis su ieškiniu į teismą (Kaminskienė, 2013, p. 688-689). Taigi, tiek užsienio, tiek Lietuvos autoriai išskiria tris privalomosios mediacijos modelius: privalomoji mediacija pagal įstatymą, privalomoji mediacija teisėjo nurodymu ir *quasi* privalomoji mediacija, kai šalys skatinamos dalyvauti mediacijoje pasitelkiant tam tikras sankcijas. Visos šios rūšys bei kaip yra įgyvendinamos skirtingose užsienio valstybėse detalčiau aptariamos toliau.

Privalomoji mediacija pagal įstatymą. Ši privalomosios mediacijos reguliavimo modelį F. Sander (2007, p.16) įvardino kaip „kategoriską“, nes mediacija yra įtvirtinta įstatyme ir taikoma automatiškai. Tai reiškia, jog konfliktuojančios šalys automatiškai nukreipiamos pasinaudoti mediacijos procedūra tam tikrų kategorijų civiliniuose ginčiuose prieš kreipiantis į teismą su ieškiniu (Kaminskienė, 2013, p. 689). Daug kur pripažįstama, kad mediacija yra puiki ginčų sprendimo teisme alternatyva, kai tenka spręsti emociškai

jautrius asmenų, kurie tarpusavyje yra susiję ilgalaikiais ryšiais, ginčus (Tvaronavičienė, Kaminskienė, 2019, p. 54). Šeimos ginčai yra būtent tokie, todėl nenuostabu, kad daugelyje valstybių, kuriose yra numatyta privalomoji mediacija, įpareigojimas pasinaudoti mediacija yra nustatytas šeimos bylose. Dažniausiai tai yra santuokos nutraukimas, ginčai, susiję su vaikų gyvenamosios vietos, bendravimo tvarkos, išlaikymo dydžio nustatymo ir pan.

Privalomosios mediacijos modelis pagal įstatymą yra įtvirtintas ir Italijoje, tačiau tokio reguliavimo įtvirtinimas iš pradžių sukėlė daug kliūčių. Italija buvo viena iš pirmųjų Europos Sąjungos šalių narių, kuri įgyvendino Mediacijos direktyvą įtvirtindama privalomąją mediaciją. 2010 m. Italijoje buvo įvesta sistema, pagal kurią nustatyta, jog mediacija privaloma ginčams, susijusiems su nekilnojamuoju turtu, draudimu, turto padalijimu, paveldėjimu ir kt. (Juvara, 2010). Toks pirmasis bandymas įvesti privalomąją mediaciją sulaukė daug pasipriešinimo iš teisininkų pusės, kurie kreipėsi į Italijos Konstitucinį teismą dėl privalomosios mediacijos nuostatų prieštaravimo Konstitucijai. 2012 m. Italijos konstitucinis teismas priėmė sprendimą, kuriuo dekreto nuostata (5 straipsnio 1 dalis) dėl privalomosios mediacijos įvedimo didžiajai daliai civilinių ginčų buvo pripažinta negaliojančia (Italijos konstitucinio teismo 2012 m. spalio 24 d. sprendimas Nr. 272/2012). Tačiau nuostatos dėl privalomosios mediacijos buvo pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai ne dėl to, kad privalomoji mediacija pažeidžia piliečių teisę į teisminę gynybą, o kad buvo įtvirtintos Vyriausybės dekretu, nesant aiškaus įstatymų pagrindo. Antrasis bandymas buvo sėkmingas, dekretu Nr. 69/2013 (Italijos Respublikos 2013 m. birželio 21 d. dekretas-įstatymas Nr. 69, 2013) vėl įvesta mediacija kaip privalomas pirmas žingsnis prieš kreipiantis į teismą (Matteucci, 2021, p. 2). Šiame teisės akte buvo numatyta, jog šalys privalo pasinaudoti mediacija prieš pateikiant ieškinį bet kuriame teisme, kai ginčas susijęs su tam tikromis civilinio ar komercinio pobūdžio bylomis.

Privalomoji mediacija pagal įstatymą taip pat įtvirtinta ir Lietuvoje. Nuo 2020 m. sausio 1 d. įsigaliojusi Mediacijos įstatymo redakcija įtvirtina privalomąją neteisminę mediaciją sprendžiant šeimos ginčus, kurie nagrinėjami ginčo teise Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka, taip pat kitais įstatymų nustatytais atvejais (LR mediacijos įstatymas, 2020, 20 str.). Privalomosios mediacijos pagal įstatymą įtvirtinimas Lietuvos praktikoje reiškia, kad ieškovui nesikreipus dėl privalomosios mediacijos taikymo ir negalint pateikti įrodymų, kad mediacija įvyko arba kad negauta kitos šalies sutikimo dėl mediacijos vykdymo (LR mediacijos įstatymas, 2020, 21 str. 5 d.), teismas atsisako priimti ieškinį pagal Civilinio proceso kodekso 137 straipsnio 2 dalies 3 punktą. Teismas, atsisakydamas priimti pareiškimą, priima dėl to motyvuotą nutartį, kurioje nurodo, kur

pareiškėjui reiktų kreiptis ir kokia išankstine ginčų sprendimo ne teisme tvarka pareiškėjui privaloma pasinaudoti. Teismo atsisakymas priimti ieškinį nekliudo vėl kreiptis į teismą su tuo pačiu ieškiniu, jeigu yra pašalintos arba išnyko aplinkybės, kliudžiusios priimti ieškinį (LR Civilinio proceso kodeksas, 2002, 137 str. 4 d.).

Toks reguliavimo metodas naudingas tuo, kad galima automatiškai taikyti privalomąją mediaciją, todėl sumažėja teismų darbo krūvis. Šalis, nepasinaudojusi privalomąja mediacija, neturi teisės kreiptis į teismą, tačiau į tokį privalomumą turėtų būti žiūrima atsargiai, o ypač esant atvejams, kai viena iš šalių yra nukentėjusi dėl patiriamo smurto.

Privalomoji mediacija teisėjo nurodymu. Šis privalomosios mediacijos modelis literatūroje dar vadinamas „diskreciniu“ (Sander, 2006, p.16). Privalomoji mediacija teisėjo nurodymu reiškia, kad teisėjams yra suteikiami įgaliojimai kiekvienu konkrečiu atveju nukreipti šalis į mediaciją, nepaisant šalių valios pasinaudoti tokia ginčo sprendimo forma.

Šio modelio pavyzdžiu galėtų būti Australija. Pavyzdžiui, Australijos teismai turi plačius įgaliojimus savo nuožiūra taikyti mediaciją. Kai kuriais atvejais - su šalių sutikimu, kitais - be sutikimo (Limbury, 2018). Čia privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu vykdo teisėjas arba kitas teismo darbuotojas (Hanks, 2012, p. 946).

Kalbant apie privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu reguliavimo modelį pažymėtina, kad jis gali būti derinamas su privalomosios mediacijos pagal įstatymą reguliavimo modeliu, juos taikant kartu: būtent taip yra Lietuvoje. Civilinio proceso kodekse numatyta, kad bylą nagrinėjantis teisėjas, nustatęs didelę taikaus ginčo sprendimo tikimybę, gali perduoti ginčą privalomai spręsti teisminės mediacijos būdu, tai taip pat laikytina privalomosios mediacijos atveju (LR Civilinio proceso kodeksas, 2002, 231-1 str. 1 d.).

Privalomoji mediacija teismo nurodymu daugelio giriama dėl to, kad teisėjas gali nustatyti, ar šalys yra suinteresuotos toliau nagrinėti bylą teisme, ar nori ją išspręsti pasinaudojant mediacijos procedūra. Pavyzdžiui, Nyderlanduose nėra įtvirtinta privalomoji mediacija teisėjo nurodymu, tačiau teismai aktyviai skatina šalis pasinaudoti šia procedūra. Teisėjai pirmiausiai patikrina, ar gaunamos bylos yra tinkamos mediacijai. Jie gauna kiekvienai bylai būtiną specifinę informaciją iš trumpo klausimyno, kurį šalys gauna ir turi užpildyti civilinės bylos nagrinėjimo teisme pradžioje. Klausimyne šalims užduodami klausimai, kurie atskleidžia vadinamuosius mediacijos rodiklius. Mediacijos rodikliai - tai su ginču susiję faktai, iš kurių galima spręsti, ar mediacija gali būti sėkminga, ar bus galima geriau išspręsti konfliktą nei ginčo sprendimu teisme. Jei teismas mano, kad byla tinkama mediacijai, jis pateikia pasiūlymą šalims ją išbandyti (Steffek, 2012, p.16).

Nors toks reguliavimas pasiteisino Nyderlanduose, tačiau kitų šalių praktikoje teisėjai rečiau naudojami galimybe bylas perduoti mediacijai. Pavyzdžiui, Italijos Teisingumo ministerijos 2020 m. pateiktoje statistikoje matoma, kad teismo sprendimu inicijuota tik 14 procentų mediacijų, o 2021 m. dar mažiau – 13 procentų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020, p. 13, 2021, p. 13).

Lietuvos pavyzdys taip pat leidžia suprasti, kad šis mediacijos modelis nėra susilaukęs daug dėmesio. Teisminės mediacijos komisijos duomenimis, 2019 m., kai įsigaliojo privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu įtvirtinančios nuostatos, teisminei mediacijai perduotos 533 bylos (Lietuvos Respublikos teisminės mediacijos komisija, 2019, p. 5), 2020 m. buvo inicijuota 516 teisminės mediacijos procesų civilinėse bylose, t. y. statistinėse ataskaitose fiksuota 3 proc. mažiau teisminės mediacijos procesų nei 2019 m. (Lietuvos Respublikos teisminės mediacijos komisija, 2020, p. 2). Taigi statistiniai duomenys leidžia teigti, kad teisėjai retai pasinaudoja galimybe perduoti ginčą privalomai mediacijai, tačiau manytina, jog taikant šį mediacijos modelį kartu su privalomąja mediacija pagal įstatymą, gali būti naudinga siekiant didinti mediacijos atvejų skaičių bendrai.

Mediacijos inicijavimas ginčo šalių susitarimu, jas skatinant įvairiomis procesinėmis sankcijomis. Šis privalomosios mediacijos modelis yra dar vadinamas quasi mediacija, nes iš dalies tai labai panašu į neprivalomą mediaciją, nes sprendimas dalyvauti mediacijoje lieka šalių valioje. Kai kurių autorių nuomone, tokia mediacijos inicijavimo forma yra šalių vertimas pasinaudoti mediacija, nes be rimtų priežasčių nesutikusioms dalyvauti mediacijoje, galėtų būti pritaikytos ekonominės sankcijos, todėl ir priskirtina privalomos mediacijos formai (Kaminskienė, 2013, p. 689).

Quasi mediacijos modelį savo teisinėje sistemoje yra įvedusi Jungtinė Karalystė. Dar 1999 m. buvo numatyta, kad teismai yra paskutinė ginčų sprendimo instancija ir jeigu byla nėra ypatinga, ginčo šalys turi pirmiausia siekti išspręsti ginčą be teismo. Taigi įsigaliojo taisyklė pagal kurią teismas įgijo teisę skirti procesines sankcijas šalims, vengiančioms pasinaudoti mediacija be pateisinamų priežasčių (pvz., priteisti iš bylą teisme laimėjusios ginčo šalies pralaimėjusios šalies bylinėjimosi išlaidas tuo pagrindu, kad bylą laimėjusi ginčo šalis be pateisinamų priežasčių atsisakė dalyvauti mediacijoje.) (Kaminskienė, 2013, p. 694). Tai buvo patvirtinta ir 2002 m. Anglijos ir Velso apeliacinio teismo byloje *Dunnett prieš Railtrack* (Anglijos ir Velso apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 22 d., 2002), kai teismas priėmė nutartį priteisti bylinėjimosi išlaidas iš laimėjusios šalies už atsisakymą dalyvauti mediacijoje.

Kaip jau minėta, esant quasi mediacijai teisę nuspręsti pasinaudoti mediacija turi šalys, tačiau teismas nustato, ar jos teisingai įvertino situaciją, todėl nenorėdamos nepageidaujamų pasekmių, kurios atsirastų teismui priėmus sprendimą, šalys privalo dalyvauti mediacijoje.

Kelios valstybės taip pat numato sankcijas už nepagrįstą atsisakymą dalyvauti mediacijoje. Pavyzdžiui, Čekijoje nepagrįstas vienos iš šalių atsisakymas dalyvauti įžanginėje mediacijos sesijoje, kurioje siekiama supažindinti su mediacijos nauda, baudžiama mažinant priteisiamų bylinėjimosi išlaidų dydį, jei teismas priima tai šaliai palankų sprendimą. Panašios sankcijos taikomos ir Slovėnijoje. Rumunijoje už nedalyvavimą privalomose informacinėse sesijose apie mediacijos naudą taikoma sankcija – bylos nagrinėjimas teisme yra nepriimamas (Vidaus politikos generalinis direktoratas, 2016, p. 12).

Kitos valstybės pasirinko konfliktuojančias šalis skatinti pasinaudoti mediacija ne sankcijų panaudojimu, o paskatų įvedimu. Ši nauda dažnai pasireiškia finansinėmis paskatomis, pavyzdžiui, Slovakijoje ir Estijoje kompensuojamos bylinėjimosi išlaidos, Bulgarijoje ir Latvijoje gražinamas žyminis mokestis, Italijoje mediacijos išlaidos apmokamos iki 500 eurų (Vidaus politikos generalinis direktoratas, 2016, p. 12).

Kaip žinoma, Lietuvoje yra įtvirtinta privalomoji mediacija pagal įstatymą, todėl nėra numatyta daug papildomų paskatų ar procesinių sankcijų ginčo šalims. LR Civilinio proceso kodekso 93 str. 4 d. yra nurodyta, kad teismas, nustatęs, kad šalis neargumentuotai atsisakė pasinaudoti privalomąja mediacija arba prašymą perduoti ginčą spręsti mediacijos būdu pareiškė nesąžiningai, gali nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių. Tokia numatyta sankcija galėtų būti taikoma atsakovui, kuris nesutiko pasinaudoti privalomąja mediacija, nes ieškovo, nepasinaudojusio mediacija, ieškinys apskritai neturėtų būti priimamas (Žukauskaitė – Tatorė, 2021, p. 69).

Apibendrinant galima teigti, kad tiek privalomosios mediacijos modelis pagal įstatymą, tiek privalomoji mediacija teisėjo nurodymu yra priskiriami tai tikrajai privalomajai mediacijai, nes ginčo šalys teismo ar įstatymų leidėjo paliepinu yra tiesiogiai įpareigojamos pasinaudoti šia procedūra, o nedalyvauti mediacijoje gali tik išskirtiniais atvejais. Trečias išskirtas privalomosios mediacijos modelis yra labai panašus į savanorišką mediaciją, nes sprendimas išlieka šalių valioje. Tačiau atsisakymas ginčą pirmiausia bandyti išspręsti per mediacijos procedūrą sukelia tam tikras procesines ar ekonomines sankcijas, dėl kurių šalys gali pasirinkti ginčą spręsti ne teisme, o mediacijos keliu, todėl toks skatinimas sankciju būdu sunkiai suderinamas su savanoriškumu. Kaip jau minėta įvade, šiandien vis dar susiduriama su kritika, kad privalomoji mediacija kertasi su

savanoriškumo principo tinkamu įgyvendinimu bei ribojama asmens teisę į teismą. Būtent šie klausimai ir bus nagrinėjami antrojoje darbo dalyje.

2. PRIVALOMOJI MEDIACIJA: AR TAI TIKRAI PRIEŠTARAVIMAS?

2.1 Privalomosios mediacijos ir savanoriškumo principų derinimas

Mediacija yra savanoriškas procesas, kurio metu mediatorius padeda ginčo šalims priimti abiem pusėms tinkamą sprendimą. Jau anksčiau šiame darbe buvo aptarta, kad ne tik doktrinoje, bet teisės aktuose mediacija apibrėžiama kaip savanoriškas procesas. Nolan-Haley (2011, p. 985) teigimu, savanoriškumas yra pagrindinė mediacijos idėja. Atsižvelgus į savanoriškumo principo svarbą mediacijai, privalomoji mediacija yra akivaizdus prieštaravimas šiam principui. Neretai literatūroje galima rasti nuomonių, jog privalomoji mediacija yra oksimoronas. Tačiau kiti autoriai, tarp jų profesorius Frank Sander, pritaria nuomonei, kad privaloma mediacija nėra oksimoronas, nes galima aiškiai atskirti prievartą pačios mediacijos procese nuo prievartos pasinaudoti mediacija. Asmeniui gali būti liepiama pabandyti pasinaudoti mediacijos procesu, bet tai nėra tolygu priversti jį susitarti ir priimti sprendimą (Quek, 2009, p. 486). Prievarta privalomosios mediacijos atveju yra susijusi tik su reikalavimu, kad šalys pabandytų susitarti ir išspręsti ginčą (Bullock, Gallagher, 1997, p. 948).

Siekiant tinkamai išanalizuoti, ar privalomosios mediacijos įtvirtinimas pažeidžia šalių apsisprendimo laisvę ir savanoriškumą, pirmiausia reikėtų išanalizuoti, ką reiškia savanoriškumo principas ir kaip šis principas pasireiškia mediacijos procese.

Lietuvos teisės aktuose savanoriškumo principas tiesiogiai nėra įtvirtintas, tačiau savanoriškumo principas iš dalies atsispindi LR mediacijos įstatymo 12 straipsnio 1 dalyje, kuriama sakoma, jog „ginčo šalys dėl mediacijos gali susitarti tiek kilus civiliniam ginčui, tiek iš anksto, kai civilinio ginčo dar nėra.“ (Tvaronavičienė, 2019, p. 53). Pritartina nuomonei, jog su tokiu teiginiu reikia sutikti tik iš dalies, nes ši nuostata pagrindžia, kad šalys yra laisvos pasirinkti ar spręsti ginčą mediacijos būdu, tačiau LR mediacijos įstatyme taip pat nustatyta privalomoji mediacija. Tikėtina, kad būtent siekiant išvengti nesusipratimų, LR mediacijos įstatyme savanoriškumo principas nebuvo tiesiogiai įtvirtintas, taip pat nėra pabrėžiama, kad mediacijoje šalys gali dalyvauti tik savanoriškai (Žukauskaitė – Tatotė, 2021, p. 86).

Tvaronavičienės teigimu (2019, p. 53) savanoriškumas mediacijos srityje pasireiškia per šiuos elementus:

- 1) Mediacijos pasirinkimo laisvė. Šalys niekieno neverčiamos gali nuspręsti, ar nori dalyvauti mediacijos procese. Jau pačiame mediacijos iniciavimo etape labai svarbu, jog šalys turėtų pakankamai informacijos apie mediaciją ir sąžiningai apsispręstų. Negalima šalių įkalbinėti, joms grasinti, nes tai mažina šalių

pasitikėjimą procesu ir neužtikrina, kad šalys dalyvaus mediacijoje aktyviai, stengsis pasiekti susitarimą (Tvaronavičienė, 2019, p. 54).

- 2) Mediatoriaus pasirinkimo laisvė. Šalys turi teisę pasirinkti mediatorių, o mediatorius turi teisę pasirinkti, ar sutikti medijuoti ginčą. Kalbant apie privalomąją mediaciją, šalys gali išsakyti pageidavimą paskirti konkretų mediatorių, teikdamos bendrą prašymą Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 14 str. 2 d.). Tačiau privalomosios mediacijos atveju ši galimybė yra ribota, nes parenkant mediatorių vadovaujamosi objektyvumo ir nešališkumo principais, atsižvelgiama į mediatoriaus užimtumą, specializaciją, galimą interesų konfliktą ir kitas svarbias aplinkybes. Taip pat užtikrinamas tolygus visų į Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą įrašytų mediatorių darbo krūvio paskirstymas (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 14 str. 4-5 d.). Tai reiškia, kad ne visais atvejais bendras šalių pageidavimas dėl konkretaus mediatoriaus skyrimo galės būti tenkinamas (Tvaronavičienė, 2019, p. 55).
- 3) Pasitraukimo iš mediacijos laisvė. Šalys gali pasitraukti iš mediacijos bet kuriuo metu nepateikdamos jokie pasiteisinimo (Europos mediatorių elgesio kodeksas, 2004). Taip pat šis elementas atsispindi ir Mediacijos įstatymo 15 straipsnio 5 dalyje, kurioje reglamentuojama, kad „bet kuri ginčo šalis gali pasitraukti iš mediacijos, nenurodydama pasitraukimo priežasčių.
- 4) Taikos sutarties pasirašymo laisvė. Šis elementas reiškia, jog šalys pačios nusprendžia, ar sudaryti susitarimą dėl ginčo baigties ir kokias sąlygas įtraukti į tokį susitarimą. Nors draudimas versti šalis sudaryti taikos sutartį nėra tiesiogiai įtvirtintas mediaciją reguliuojančiuose teisės aktuose, vadovaujantis sutarties sudarymo laisvės principu (LR Civilinis kodeksas, 2000, 6.156 str.), rasti susitarimą ir jį įforminti taikos sutartimi būtinas abiejų šalių pritarimas (Tvaronavičienė, 2019, p. 56).

Mediacijoje savanoriškumo principas suprantamas plačiąją ir siaurąją prasmėmis. Plačiąja prasme šis principas reiškia, kad ginčo šalys teisę apsispręsti savanoriškai turi per visą mediacijos procesą, t. y., šalys gali nuspręsti dėl mediacijos iniciavimo, mediatoriaus pasirinkimo, jos gali bet kada pasitraukti iš mediacijos, taip pat apsispręsti dėl taikos sutarties sudarymo. Siaurąja prasme jis reiškia, kad teisę savanoriškai apsispręsti šalys turi tik per kai kuriuos mediacijos procedūros etapus.

Doktrinoje galima rasti išaiškinimų, jog savanoriškumas mediacijoje pasireiškia dviem aspektais: pirma, šalių sutikimu dalyvauti mediacijos procese, antra, šalių laisve nuspręsti dėl susitarimo pasiekimo. Pavyzdžiui, Nolan–Haley turi labai panašų požiūrį ir

savanoriškumą skirsto į dvi kategorijas: pirminis sutikimas dalyvauti (angl. *front-end participation consent*), kuris turėtų būti duodamas prieš prasidedant mediacijai ir išlikti proceso metu, bei galutinis sutikimas dėl mediacijoje pasiekto rezultato (angl. *back-end outcome consent*), jis turėtų būti duodamas pasiekus taikų susitarimą (Nolan – Haley, 2009, p. 1251). Quek taip pat naudoja panašų požiūrį kalbėdama apie prievartą, kurią skirsto į: prievartą dalyvauti mediacijoje (angl. *coercion into*) ir prievartą mediacijos proceso metu (angl. *coercion within*) (Quek, 2009, p. 485). Šis skirstymas atitinka siaurąjį savanoriškumo principo mediacijoje aiškinimą, kuris apima šalių teisę apsispręsti tik per kai kuriuos mediacijos procedūros etapus (Žukauskaitė–Tatorė, 2021, p. 85).

Kai kalbame apie privalomąją mediaciją, savanoriškumo principas turi būti aiškinamas siaurąja prasme, nes vykdant privalomąją mediaciją savanoriškumo principas yra tik iš dalies ribojamas. Įstatymuose ir tarptautiniuose teisės aktuose yra pateisinamas savanoriškumo principo ribojimas, ypač tada, kai mediacija yra vystymosi stadijoje, kai ji nėra taikoma taip dažnai ir plačiai, taip pat šio principo ribojimas yra būtinas mediacijos plėtojimui ir siekiant kitų tikslų, pavyzdžiui, didesnio šalių pasitenkinimo ginčo sprendimo procesu ir jo rezultatu ar teismų darbo krūvio mažinimo. Vis dėlto, kaip ir bet koks kitas teisės principų ribojimas, taip ir savanoriškumo ribojimas turi būti numatytas įstatymu, būti proporcingas siekiamam tikslui bei esmingai neapsunkinti šalių (Tvaronavičienė, 2019, p. 58).

Nors savanoriškumo principas gali būti ribojamas, kad būtų pasiekti tam tikri tikslai, tačiau tai nereiškia, kad šis principas yra paneigiamas ar panaikinamas, kai kalbame apie privalomąją mediaciją. Pavyzdžiui, tais atvejais, kai šalys nepasiekė abiem tinkamo susitarimo, pati mediacijos procedūra nepatenkino turėtų lūkesčių, ginčo šalys gali pasitraukti iš mediacijos be jokio paaiškinimo, taip išsaugodamos ginčo sprendimo kontrolę savo rankose. Tai pabrėžė ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas savo sprendime, kuriame nurodė, jog „Direktyvos 2008/52 13 konstatuojamojoje dalyje, mediacijos savanoriškumas reiškia ne šalių laisvę taikyti šį procesą arba jo netaikyti, bet tai, kad „šalys pačios vadovautų procesui ir galėtų jį organizuoti kaip nori bei nutraukti bet kuriuo metu“. Taigi, svarbu ne tai, ar mediacija yra privaloma ar pasirenkama, o tai, kad būtų išlaikyta šalių teisė po to kreiptis į teismą. (Menini ir Rampanelli, 2017, 50, 51 par.). Remiantis teismo išaiškinimu galima teigti, kad savanoriškumo principas nėra pažeidžiamas numatant reikalavimą pasinaudoti mediacija. Literatūroje teigiama, jog ne pats faktas, ar mediacija privaloma, sudaro savanoriškumo pagrindą, o galimybė atsisakyti mediacijos bet kokių momentu (Kaminskienė, 2013, p. 80). Pažymėtina, kad sąvoka mediacijoje „privaloma“ – tai nereiškia priverstinė. Privaloma tik procedūra, tačiau ne dalyvavimas mediacijoje

(Bartašienė, Jarulaitienė, 2021, p. 17). Šis principas pažeidžiamas, jei prievarta vykdoma paties mediacijos proceso metu.

Nors Lietuvoje taip pat įvesta privalomoji mediacija, tačiau ji nepaneigia savanoriškumo kaip esminio reikalavimo, nes įstatyme numatyta, kad jeigu per keturiolika dienų nuo pranešimo apie privalomosios mediacijos inicijavimą išsiuntimo dienos negaunamas kitos ginčo šalies sutikimas dėl mediacijos vykdymo, laikoma, kad kita ginčo šalis nesutiko pasinaudoti privalomąja mediacija. Šiais atvejais privalomąją mediaciją inicijavusi ginčo šalis turi teisę kreiptis į teismą dėl ginčo išsprendimo, ir yra laikoma, kad ginčo šalis įgyvendino įstatymuose nustatytą reikalavimą pasinaudoti privalomąja mediacija (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 21 straipsnis 5 dalis).

Privalomosios mediacijos kritikai laikosi nuomonės, kad neįmanoma nubrėžti ribos tarp prievartos dalyvauti mediacijoje ir prievartos mediacijos metu, tačiau privalomosios mediacijos šalininkai teigia, kad privalomoji mediacija nėra oksimoronas, nes galima aiškiai atriboti prievartą dalyvauti mediacijoje ir prievartą pačio proceso metu. Šalims gali būti nurodyta pasinaudoti mediacijos procesu, tačiau tai nėra tolygu versti šalis pasiekti susitarimą. Be to, šalims nėra ribojama teisė kreiptis į teismą, tokia teisė yra tik atidedama, nes nepavykus mediacijai, galima dėl ginčo sprendimo kreiptis į teismą (Quek, 2009, p. 485, 486).

Apibendrinus, galima daryti išvadą, jog įpareigojimas šalis pasinaudoti mediacija savanoriškumo principo nepažeidžia, nes ginčo šalys išsaugo ginčo sprendimo kontrolę ir laisvę viso proceso metu, gali ne tik išspręsti ginčą vienokiu ar kitokiu būdu, bet ir pasitraukti iš mediacijos procedūros dėl to, kad ji nepateisino jų lūkesčių arba dėl bet kokios kitos priežasties. Taigi mediacijos savanoriškumas kaip pagrindinis šio instituto principas yra išsaugomas net ir tada, kai šalys yra įpareigojamos šia procedūra pasinaudoti privalomai.

2.2 Privalomosios mediacijos ir teisės į teisminę gynybą santykis

Privalomoji mediacija sulaukia daug kritikos ne tik dėl savanoriškumo principo ribojimo, yra manančių, jog privalomoji mediacija pažeidžia asmens teisę kreiptis į teismą. Kritikai pabrėžė, kad iš šalių yra atimama galimybė dalyvauti teisme, nes jos yra priverčiamos pasinaudoti mediacija. Be to, tai, kad ginčo šalys verčiamos taikyti tam tikrą ginčo sprendimo būdą, gali prisidėti prie jų nenoro bendradarbiauti ir siekti susitarimo. Rezultatas gali būti visiškai priešingas tam, ką mediacijos šalininkai priskiria mediacijos procesui, t. y., kad mediacija yra veiksminga priemonė išspręsti tam tikrus ginčus taikiai. Manoma, kad mediacija yra papildomas, privalomas ir beprasmis žingsnis ilgame teisės kreiptis į teismą kelyje, dėl kurio šalims tenka papildomai užtrukti ir patirti papildomų išlaidų. Tokioje

situacijoje privalomą mediaciją galima apibūdinti kaip kliūtį kreiptis į teismą (Vettori, 2015, p. 358).

Ši kritika atsispindi ir Jungtinės Karalystės teismuose, kai buvo nuspręsta, jog vertimas šalį pasinaudoti mediacija gali nepagrįstai apriboti asmens teisę kreiptis į teismą, kuri yra užtikrinama Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (toliau – EŽTK) 6 straipsnyje (Anglijos ir Velso apeliacinio teismo 2004 m. gegužės 11 d. sprendimas sujungtose bylose Halsey prieš Milton Keynes General NHS Trust and Steel ir Steel prieš Joy).²

Tačiau ne visi laikosi tokios nuomonės. Mediacijos šalininkai laikosi nuomonės, kad privalomoji mediacija neatima iš ginčo šalių teisės kreiptis į teismą. Privaloma mediacija neatima iš ginčo šalių teisės kreiptis į teismą, paprasčiausiai yra sustabdoma galimybė kreiptis į teismą, kol bus pabandyta pasiekti taikų susitarimą. Šios pozicijos šalininkų manymu, privalomoji mediacija yra kaip įrankis, kuris padeda išspręsti didelio bylų kiekio ir didžiulio krūvio teismuose klausimą, bylų vilkinimo problemas, dėl ko iš tikrųjų gali būti apribota galimybė kreiptis į teismą (Vettori, 2015, p. 361).

Kaip matyti, doktrinoje vyrauja kelios nuomonės dėl privalomosios mediacijos ir jos santykio su teisę į teisminę gynybą. Siekiant išsiaiškinti, ar visgi privalomoji mediacija pažeidžia asmens teisę į teismą, toliau bus aptariama aktuali teismų praktika.

Teisė į teismą yra viena iš svarbiausių žmogaus teisių. Kiekvienam asmeniui, kurio teisės yra pažeidžiamos, turi būti prieinama teisminė gynyba. Teisės į teismą pagrindai yra įtvirtinti Civilinio proceso kodekso 5 straipsnyje, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 4 straipsnyje, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje, kuriame nurodyta, jog: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“. Ši teisė yra užtikrinama ne tik nacionaliniuose teisės aktuose, bet ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje, EŽTK 6 ir 13 straipsniuose. Teisės į teismą turinys geriausiai atskleidžiamas EŽTK 13 straipsnyje: „kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, pripažintos šioje Konvencijoje, buvo pažeistos, turi teisę pasinaudoti efektyvia teisine gynyba valstybiniuose organuose“.

Teisė kreiptis į teismą yra absoliuti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas). Konstitucijos 30 straipsnis ir Civilinio proceso kodekso 5 straipsnis kiekvienam suinteresuotam asmeniui suteikia teisę kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas. Ši teisė negali būti paneigiama (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m.

² Anglijos ir Velso apeliacinio teismo 2004 m. gegužės 11 d. sprendimas bus aptariamasis toliau.

kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimai), tačiau gali būti nustatoma speciali jos įgyvendinimo tvarka, pavyzdžiui, teisės aktais gali būti nustatoma ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka. Konstitucinis Teismas, pasisakydamas apie teisės į teisminę gynybą santykį su išankstine ginčų sprendimo ne teisme tvarka, nurodė, kad „pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmenų teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme. Teisės aktais gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka, tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 kovo 4 d. nutarimai). Taigi, Konstitucinis Teismas, aiškindamas teisminės gynybos principo esmę, akcentuoja ir galimybę taikyti ikiteisminę ginčų nagrinėjimo tvarką, pabrėždamas, kad konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą įstatymų leidėjas gali nustatyti tik tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, siekiantis apginti, jo manymu, pažeistas teises ir laisves, visais atvejais galėtų kreiptis į teismą tik tiesiogiai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Tokios pozicijos apie ikiteisminę ginčų sprendimo tvarką laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kuris yra nurodęs, jog reikalavimas prieš kreipiantis į teismą bandyti ginčą išspręsti neteismine tvarka nėra teisės kreiptis į teismą ribojimas, jeigu tokia tvarka yra nustatyta įstatymu, ji nėra per daug biurokратиška ar sudėtinga, ir jeigu pasinaudojus ikiteismine ginčų sprendimo tvarka, yra suteikiama galimybė kreiptis į teismą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje).

Atsižvelgus į Konstitucinio teismo, taip pat į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą praktiką, galima teigti, jog asmens teisė į teismą nėra ribojama numatant ikiteisminę ginčų sprendimo tvarką, o taip pat kalbant ir apie privalomąją mediaciją kaip neteisminę ginčų sprendimo procedūrą, jeigu būtinybė pasinaudoti šia tvarka yra numatyta įstatymu, pati procedūra nėra per daug sudėtinga bei pasinaudojus privalomąja mediacija, asmuo gali kreiptis į teismą.

Ne visur klostėsi palanki praktika privalomosios mediacijos įsitvirtinimui. Pavyzdžiui, iki šiol aktualioje privalomosios mediacijos atžvilgiu Anglijos ir Velso apeliacinio teismo Halsey prieš Milton Keynes General NHS Trust and Steel ir Steel prieš Joy byloje išreikšta kritiška nuomonė dėl privalomosios mediacijos nustatymo. Teismas pripažino, kad nustatyta privalomoji mediacija pažeidžia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnį. Teismas savo sprendimą motyvavo

tu, kad vienas dalykas yra paskatinti šalis pasinaudoti mediacija, galbūt net griežta forma, tačiau kitas dalykas yra įsakyti joms tai padaryti. Teismo nuomone, iš tikrųjų nenorinčių taikyti mediacijos ginčo šalių įpareigojimas dalyvauti mediacijoje apribotų šių asmenų teisę kreiptis į teismą. Anglijos ir Velso apeliacinis teismas sprendė, kad privertimas pasinaudoti alternatyviais ginčų sprendimo būdais tampa nepateisinama kliūtimi pasinaudoti teise į teisminę gynybą ir kartu EŽTK 6 straipsnio pažeidimu (Kaminskienė, 2013, p. 695). Taigi kaip matyti iš šios bylos, Didžiosios Britanijos teismų pozicija nebuvo palanki vystyti privalomajai mediacijai, nes teismo manymu būtų neteisėta šalis įpareigoti pasinaudoti mediacija.

Privalomosios mediacijos ir teisės į teisminę gynybą klausimas nagrinėtas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Byloje Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA (Rosalba Alassini, 2010), atvirkščiai nei sprendė Anglijos ir Velso apeliacinis teismas, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas pripažino, jog Italijos įstatymai, reikalaujantys prieš kreipiantis į teismą, kilus telekomunikacijų paslaugų teikėjo ir vartotojo ginčui, pasinaudoti privaloma ikiteismine ginčų nagrinėjimo tvarka, nepažeidžia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio. Teismas akcentavo, jog teisė į veiksmingą teisminę apsaugą nesuteikiama besąlygiškai. Galimybė pasinaudoti teismine apsauga gali būti ribojama. Tokį sprendimą Europos Teisingumo Teismas argumentavo tuo, jog nėra kokių nors Europos Bendrijos teisės aktų, draudžiančių nustatyti privalomą ikiteisminę telekomunikacijų paslaugų teikėjų ir vartotojų ginčų nagrinėjimo tvarką. Todėl teismas sprendė, jog privaloma neteisminė ginčų nagrinėjimo tvarka turi teisę egzistuoti tol, kol ji nedaro šalių susitarimo dėl ginčo esmės šalis įpareigojančio, nesukelia reikšmingo bylos vilkinimo, sustabdo ieškinio senaties terminų eigą bei šalims iš viso nesukelia arba sukelia tik minimalias išlaidas.

Ne mažiau aktualus jau minėtas Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje Menini ir Rampanelli. Teismas šioje byloje konstatavo, jog „reikalavimas pasinaudoti mediacijos procedūra, kaip ieškinio priimtinumą sąlyga, gali būti suderinamas su veiksmingos teisminės apsaugos principu, jeigu šioje procedūroje nepriimamas šalims privalomas sprendimas, dėl jos iš esmės nevēluojama pateikti ieškinio teisme, sustabdoma atitinkamų teisių senatis ir nepatiriama išlaidų arba šalys patiria tik nereikšmingų išlaidų“. Taigi teismas tik dar kartą įtvirtino, jog nurodžius šalims pasinaudoti privalomąja mediacija kaip ikiteismine ginčų sprendimo tvarka, nebūtų paneigiama teisė ginti savo teises ir laisves teisme.

Pažymėtina, jog Mediacijos direktyvos 5 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog „direktyva nedaromas poveikis nacionalinės teisės aktams, kuriuose nustatyta, kad mediacija yra

privaloma, arba kuriais taikomos su mediacija susijusios paskatos arba sankcijos, tiek prieš prasidedant teismo procesui, tiek jam jau prasidėjus, jeigu šie teisės aktai neužkerta kelio ginčo šalims pasinaudoti teise kreiptis į teismą“. Taigi iš esmės Mediacijos direktyva nustato pagrindinę sąlygą mediacijos taikymui - šalys išsaugo teisę pasitraukti iš mediacijos procedūros ir gali ginčą spręsti teisme.

Remiantis tiek Mediacijos direktyva, tiek aptarta teismų praktika galima teigti, kad visais atvejais pagrindinė privalomos mediacijos taikymo sąlyga yra ginčo šalių teisė, neišsprendus ginčo mediacija, kreiptis į teismą. Esant tokiai sąlygai, privaloma mediacija dėl savo tikėtinos socialinės ir ekonominės naudos nėra laikoma kliūtimi asmeniui kreiptis į teismą, todėl nedraudžiama taikyti privalomai arba nustatyti su mediacija susijusias paskatas arba sankcijas tiek prieš prasidedant teismo procesui, tiek jam jau prasidėjus (Kaminskienė, 2013, p. 690).

Apibendrinant galima teigti, jog privalomoji mediacija nepažeidžia nei savanoriškumo principo, nei asmens teisės kreiptis į teismą, nes šalys priimti sprendimus gali visos procedūros metu, o nepavykus priimti taikaus ir abi šalys tenkinančio sprendimo, šalims nedraudžiama kreiptis į teismą.

3. PRIVALOMOJI MEDIACIJA LIETUVOJE

3.1 Privalomosios mediacijos reglamentavimas

Jau Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) plėtros koncepcijoje buvo numatyta skirti didelį dėmesį iš šeimos santykių atsirandantiems ginčams bei įvesti šio pobūdžio ginčams privalomąją mediaciją. Toks siūlymas buvo priimtas atsižvelgiant į tai, kad šeimos ginčiuose yra ypač aktualus ne tik pats ginčo išsprendimas, bet ir taikos tarp ginčo šalių atkūrimas, ypač ginčiuose dėl vaikų interesų (LR Teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015).

Taigi 2020 m. sausio 1 d., vadovaujantis Mediacijos įstatymo 20 straipsnio 1 dalies 2 punktu, Lietuvoje pradėta taikyti privalomoji neteisminė mediacija šeimos ginčiuose, kurie yra sprendžiami ginčo teiseną (pavyzdžiui, santuokos nutraukimas dėl vieno iš sutuoktinių kaltės, ginčai, susiję su vaikų išlaikymu, jų gyvenamosios vietos ar bendravimo tvarkos su skyriumi gyvenančiu tėvu ar motina nustatymo bei kiti ginčai, kurie yra sprendžiami pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso XIX skyrių) (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 54).

Kaip matyti, Lietuva pasirinko privalomosios mediacijos modelį pagal įstatymą. Tačiau atsižvelgus į Mediacijos įstatymo nuostatas bei Civilinio proceso kodeksą, darytina išvada, kad Lietuvoje taikomi ir kiti privalomosios mediacijos modeliai. Civilinio proceso kodekso 231-1 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad bylą nagrinėjantis teisėjas, nustatęs didelę taikaus ginčo sprendimo tikimybę, gali perduoti ginčą privalomai spęsti teisminės mediacijos būdu (privalomoji mediacija teismo nurodymu), taip pat Civilinio proceso kodekso 93 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad teismas, nustatęs, kad šalis neargumentuotai atsisakė pasinaudoti privalomąja mediacija gali nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių (quasi mediacija, kai ginčo šalys verčiamos pasirinkti mediaciją sankcijų panaudojimu).

Sprendžiant, kuriems ginčams nustatyti privalomąją mediaciją, Mediacijos plėtros koncepcijoje buvo atsižvelgta į 2013 metų duomenis, kai tais metais pirmąją instancija buvo išnagrinėta 22 010 šeimos bylų, taigi manoma, kad dėl didelio šeimos bylų skaičiaus ir siekiant per daug neapkrauti šio naujo instituto, buvo pasirinkta privalomąją mediaciją nustatyti tik tose šeimos bylose, kurios yra sprendžiamos ginčo teisenos tvarka (LR Teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015). Tačiau įstatymo leidėjas neišplėtė Mediacijos įstatymo nuostatų ir nenumatė, kokioms konkrečioms šeimos byloms yra privaloma mediacija, ir kaip galima spęsti iš teismus pasiekiančių bylų, nėra taip lengva išskirti visas bylas kylančias iš šeimos teisinių santykių.

Civilinio proceso kodekso XIX skyriuje išskirta 4 šeimos bylų rūšys:

- 1) bylos susijusios su santuokos nutraukimu ar pripažinimu negaliojančia, sutuoktinių gyvenimas skyrium (separacija);
- 2) bylos dėl su tėvystės (motinystės) nustatymo;
- 3) bylos dėl tėvystės (motinystės) nuginčijimo;
- 4) bylos dėl tėvų valdžios apribojimo.

Tačiau tai nėra baigtinis sąrašas bylų, kurios patenka į šeimos teisinius ginčus, nes pagal Civilinio kodekso nuostatas į šeimos bylas patenka ir bylos dėl turto padalijimo, bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant (3.175 straipsnis), vaiko bendravimo su artimaisiais giminaičiais (3.176 straipsnis), vaiko gyvenamosios vietos nustatymo tėvams gyvenant skyrium (3.169 straipsnis) ir daugelis kitų bylų, kylančių iš šeimos teisiųjų santykių. Tai, kad nei Mediacijos įstatyme, nei kituose teisės aktuose nėra pateikiamas konkretus sąrašas šeimos bylų, kurioms taikoma privalomoji mediacija, sudaro daug keblumų ir gali būti sudėtinga nustatyti, kada pirmiausia reikia kreiptis dėl privalomosios mediacijos vykdymo, o kada galima su ieškiniu kreiptis tiesiai į teismą. Tai iliustruoja ir teismų praktika, kai teismai per daug plačiai aiškina Mediacijos įstatymą. Vienoje byloje ieškovė kreipėsi su ieškiniu į teismą ir prašė pripažinti, kad butas yra asmeninė ieškovės mirusio tėvo nuosavybė siekdama šį turtą paveldėti. Vilniaus miesto apylinkės teismas atsisakė priimti ieškinį Civilinio proceso kodekso 137 straipsnio 2 dalies 3 punkto pagrindu, bei nurodė, kad Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo 20 straipsnio 1 punkte nustatyta privalomoji mediacija sprendžiant šeimos ginčus, nagrinėjamus ginčo teiseną. Matyti, jog ieškiniu buvo prašoma nustatyti palikėjo (mirusio) turto teisinį režimą, pripažįstant turtą asmenine nuosavybe, ir nors ieškinyje buvo remiamasi šeimos teisės normomis, ši aplinkybė nesudaro pagrindo civilinę bylą priskirti prie šeimos ginčų, kurie yra sprendžiami pagal Civilinio proceso kodekso XIX skyriuje nustatytas taisykles ir kuriems privaloma mediacija. Taigi buvo pripažinta, kad pirmosios instancijos teismas nepagrįstai bylą priskyrė šeimos ginčų kategorijai, plečiamai aiškino Mediacijos įstatymo 20 straipsnio 1 punkto normą dėl privalomos mediacijos, todėl priėmė nepagrįstą procesinį sprendimą (Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2021 m. rugpjūčio 26 d. nutartis civilinėje byloje).

Praktikoje taip pat kyla sunkumų nustatyti, ar ginčas patenka į šeimos ginčų sritį, kai pasitaiko išvestinių ginčų. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų ieškovas prašė teismo įpareigoti atsakovę įvykdyti prievolę natūra – pateikti ataskaitas apie lėšų, skirtų vaikų išlaikymui, panaudojimą. Pirmosios instancijos teismas atsisakė priimti ieškinį, nes byloje nebuvo pateikta įrodymų, patvirtinančių, kad ginčo šalys pasinaudojo privalomąja mediacija arba

ieškovas inicijavo mediacijos procedūrą, tačiau nebuvo gautas kitos ginčo šalies sutikimas dėl mediacijos vykdymo, todėl, teismo vertinimu, ir dėl šios priežasties ieškinys negalėtų būti priimtas teisme, nes nebuvo išnaudota ikiteisminė ginčo sprendimo tvarka (Civilinio proceso kodekso 137 straipsnio 2 dalies 3 punktas). Ieškovas su tokiu sprendimu nesutiko teigdamas, kad reikalavimas pateikti ataskaitą dėl išlaikymo lėšų panaudojimo nepatenka į Mediacijos įstatymo 20 straipsnio 1 punkto taikymo ribas, todėl Vilniaus apygardos teismas nepagrįstai atsisakė priimti ieškinį. Ši byla nukeliavo iki Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kuriame teisėjų kolegija konstatavo, jog „kai išlaikymą pagal sutartį vaikams teikiantis tėvas siekia įgyvendinti savo teisę kontroliuoti, kaip vaiko motina panaudoja vaikų išlaikymui skirtas lėšas, egzistuoja su vaiko teisėmis ir interesais susijęs elementas, kuris laikytinas šeimos teisinių santykių elementu, lemiančiu ginčo priskyrimą šeimos ginčų kategorijai.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje). Šios bylos tik įrodo, kad esant neapibrėžtumui, kokiais konkrečiais atvejais taikoma privalomoji mediacija, praktikoje kyla daug nesklandumų, dėl kurių teismus pasiekia papildomos bylos, kuriose tenka aiškintis, kurie ginčai patenka į šeimos bylų kategoriją ir turi būti sprendžiami mediacijos būdu, taip pat ginčo šalys patiria papildomas išlaidas.

Taip pat svarbu apibrėžti, kokiems ginčams nėra taikoma privalomoji mediacija, nes teismus pasiekia bylos, kai asmenys kreipiasi dėl ginčų susijusių su šeimos santykiais, tačiau tie ginčai nėra sprendžiami mediacijos būdu. Mediacijos įstatyme nurodyta, jog ginčo šalys gali susitarti taikyti mediaciją tik dėl tokio civilinio ginčo, dėl kurio pagal įstatymus leidžiama ginčo šalims sudaryti taikos sutartį (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 12 straipsnio 1 dalis). Taigi privalomoji mediacija nėra vykdoma, jeigu tarp šalių nėra ginčo. Tai reiškia, kad jeigu ir būtų sprendžiamas teisinis klausimas, kylantis iš šeimos santykių, tačiau jau iki kreipimosi į teismą norima susitarti taikiai, privalomoji mediacija nebūtų taikoma. Pavyzdžiui, jeigu šalys nori nutraukti santuoką bendru sutarimu ir taikiai sutaria dėl visų su santuokos nutraukimu privalomų klausimų išsprendimo, tokiais atvejais asmenims nereikia kreiptis į Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą ar į konkretų mediatorių dėl privalomosios mediacijos taikymo ir turi teisę dokumentus pateikti tvirtinti tiesiogiai teismui (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, 2021a).

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos internetiniame tinklalapyje nurodyta, kad privalomoji mediacija netaikoma bylose dėl tėvų valdžios apribojimo (Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 2 dalis), tėvystės pripažinimo (Civilinio kodekso 3.145 straipsnio 2 dalis), tėvystės nuginčijimo (Civilinio kodekso 3.149 straipsnio 1 dalis), gimimo fakto nustatymo, įvaikinimo, santuokos sudarymo (Civilinio proceso kodekso 444

straipsnio 2 dalies 3 punktas), santuokos pripažinimo negaliojančia (Civilinio kodekso 3.37 straipsnio 2 dalis). Kaip paminėta anksčiau, privaloma mediacija gali būti taikoma tik tuose ginčiuose, dėl kurių yra galima sudaryti taikos sutartį. Tačiau iki šiol pasitaiko atveju, kai Mediacijos įstatymas yra netinkamai interpretuojamas, šalys yra klaidinamos ir nukreipiamos spręsti ginčą mediacijos būdu. Tokias klaidas daro ir teismai, pavyzdžiui, asmeniui, kuris kreipėsi į teismą dėl tėvystės nuginkėjimo, teismas nurodė, jog šalių ginčas yra kilęs iš šeimos teisinių santykių, todėl, vadovaujantis Mediacijos įstatymo nuostatomis, nagrinėjamu atveju turi būti taikoma privalomoji mediacija. Ir tik apeliacinės instancijos teismas atsižvelgė, jog Civilinio kodekso 3.149 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta nuostata, pagal kurią duomenis gimimo įrašė apie vaiko tėvą ar motiną leidžiama nuginkėti tik teismo tvarka. Atsižvelgiant į tai, kad tėvystės (motinystės) nuginkėjimas yra išimtinai teismo prerogatyva, šių klausimų spręsti mediacijos būdu negalima (Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2021 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje).

Net ir nustatius, kokioms šeimos byloms nėra taikoma privalomoji mediacija, praktikoje gali kilti sunkumų, kai ginčas yra mišraus pobūdžio, pavyzdžiui, dėl vienu reikalavimų galima kreiptis tiesiogiai į teismą, o dėl kitų privaloma pasinaudoti mediacija. Tai galėtų būti bylos dėl tėvystės nuginkėjimo ir nustatymo. Tokiu atveju susidarytų situacijos, kai šalys turi dalyvauti dviejuose skirtinguose procesuose. Praktikoje pasitaiko atveju, kai į Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą kreipiasi asmenys su prašymais dėl privalomosios mediacijos vykdymo civilinėje byloje dėl tėvystės nustatymo, tačiau Tarnybai priėmus sprendimą skirti privalomąją mediaciją, paaiškėja, jog tėvystė nustatyta, ją reikia nuginkėti. Tokiu atveju mediatorius turėtų pasiūlyti šaliai pirmiausiai kreiptis į teismą dėl tėvystės nuginkėjimo ir tik ją nuginkėjus kreiptis į mediatorių dėl tėvystės nustatymo (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, 2021 a).

Atkreiptinas dėmesys, 2020 m. Mediacijos įstatyme buvo nustatyta, kad privalomoji mediacija taikoma visuose be išimties šeimos ginčiuose, kurie sprendžiami ginčo teisenai. Visuomenėje kilo daug diskusijų, ar gali būti taikoma privalomoji mediacija ir neapsunkins žmogaus teisių apsaugos, kai ginčo šalis yra patyrusi smurtą artimoje aplinkoje (Vaigė, 2018). Toks reguliavimas buvo kritikuojamas ir dėl to, kad mediacija galima tik tuomet, kai abi šalys yra vienodoje galios pozicijoje. Smurto artimoje aplinkoje atveju smurtautojas gali bandyti paveikti, kontroliuoti auką, dėl to gali susidaryti situacijos, kai šalių pozicijos procese yra nevienodos. Auka pati negali sąmoningai įvertinti mediacijos paslaugų poreikio ir poveikio jos emocinei būsenai bei saugumui (LR Seimo 2019 m. lapkričio 28 d. aiškinamasis raštas..., 2019).

Tai, kad privalomoji mediacija buvo nustatyta ir smurto artimoje aplinkoje atvejais kėlė problemų, kurias galima matyti ir iš bylų pasiekusių teismą. Šaulių apygardoje buvo nagrinėjama byla, kurioje ieškovė nepasinaudojo privalomąja mediacija teigdama, jog šeimoje patiria didžiulį psichologinį ir fizinį smurtą iš atsakovo pusės, o įbauginta mediacijos procedūroje negebėtų tinkamai apginti nepilnamečio vaiko interesų (Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 9 d. nutartis..., 2020).

Praktikoje pasitaikė ir atveju, kai teismas nepriėmė ieškinio, nes nebuvo pasinaudota mediacijos procesu, nors prieš bylą inicijuojančią šalį buvo panaudota seksualinė prievarta ir kitame teisme nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje buvo pripažinta, kad ieškovė yra nukentėjusioji. Ieškovė nurodė, kad teismas per daug formaliai taikė Mediacijos įstatymą, net neatsižvelgdamas į nepilnamečės ieškovės bei jos mažamečio vaiko interesus (Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje..., 2020).

Atsižvelgiant į tokią kritiką ir teismus pasiekiančias bylas, vos metams praėjus nuo minėtų Mediacijos įstatymo nuostatų įsigaliojimo, Seimas priėmė Mediacijos įstatymo 20 straipsnio 1 dalies 1 punkto pakeitimą, kuriame nurodė, kad mediacija privaloma sprendžiant šeimos ginčus, „išskyrus atvejus, kai kreiptis į teismą dėl ginčo išsprendimo siekia smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo, o kita ginčo šalis yra galimas smurtautojas ir yra pradėtas ikiteisminis tyrimas, susijęs su smurtu artimoje aplinkoje, arba teisme nagrinėjama byla, susijusi su smurtu artimoje aplinkoje, arba yra priimtas apkaltinamasis teismo nuosprendis dėl smurto artimoje aplinkoje, arba yra pateikta įstatymų nustatyta tvarka įgalioto teikti specializuotą kompleksinę pagalbą subjekto pažyma apie specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą asmeniui dėl galimai patirto smurto artimoje aplinkoje“. Taigi smurtą artimoje aplinkoje patyrusi šalis gali kreiptis tiesiai į teismą, bet nuo šios pareigos kita šalis neatleidžiama. Jeigu smurtautojas nori pareikšti ieškinį teisme, jis pirmiausia turi kreiptis į Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą arba į privatų mediatorių ir inicijuoti mediaciją.

Tačiau ne visi sutinka, kad šios pataisos buvo būtinos, o kai kurie teisininkai teigia, jog tokios pataisos netgi yra ydingos ir gali turėti neigiamos įtakos privalomosios mediacijos efektyvumui (Nacionalinė teismų administracija, 2021, p.18-19). Kyla grėsmė, kad išimtyms gali būti aiškinamos labai plačiai ir nulemti padidėjusį bylinėjimąsi, kai teisme sprendžiami ne tik klausimai dėl ginčo esmės, o ir klausimai susiję su priežastimis, kodėl ginčas neturėtų būti sprendžiamas mediacijos būdu.

Taip pat išvelgiama grėsmė, kai šalis, siekianti išvengti privalomosios mediacijos ir norinti ginčą iš karto inicijuoti teisme, gali sukelti dirbtinių situacijų ir manipuluoti procesu

bei jį vilkinti. Gali atsirasti tokių atvejų, kai šalis piktnaudžiaudama smurto artimoje aplinkoje taikymo galimybe, sukuria situacijas, kurių nebuvo, dėl to yra pradedamas ikiteisminis tyrimas. Net ir nenustačius, kad buvo padaryta nusikalstama veika, suformuojama neigiama nuomonė į vieną iš šalių, pakenkiama jo reputacijai (Nacionalinė teismų administracija, 2021, p. 19).

Mokslininkai propaguojantys mediacijos privalomumą teigia, mediacijoje nėra sprendžiami smurto artimoje aplinkoje ir atsakomybės už jį klausimai. Mediacijos metu sprendžiamas tarp šalių kilęs teisinis ginčas ir nesiekama sutaisyti smurtautojo su smurtą patyrusiu asmeniu (Nacionalinė teismų administracija, 2021, p. 18). Mediatorius tik padeda šalims taikiai rasti sprendimus tiems klausimams, kurie yra susiję su jų santuokos nutraukimu, pavyzdžiui, vaikų gyvenamosios vietos nustatymas. Šeimos ginčiuose, kai tarp šalių buvo smurto, minėti klausimai yra lygiai taip pat aktualūs, o dėl ypatingų sunkinančių aplinkybių, t. y. buvusio smurto, juos spręsti susitarimo būdu pačios ginčo šalys dažniausiai nepajėgia (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 57). Mediacijos taikymas tokiomis atvejais būtent ir gali padėti išvengti didesnių konfliktų. Esant tokioms situacijoms būtina užtikrinti mediatorių pasirengimą dirbti su tokiomis šeimomis. Mediatorius būti apmokytas atpažinti įvairių formų smurtą, gebėti sukurti saugią aplinką ir užtikrinti lygiateisiškumą.

Pabrėžtina, kad galimi įvairūs privalomosios mediacijos sesijų būdai, pavyzdžiui, vykdant mediaciją smurto artimoje aplinkoje atvejais šaliai, kuri nenori susitikti su kita šalimi, mediatorius turi užtikrinti, kad būtų rengiami atskiri susitikimai, taip pat suteikti galimybę dalyvauti susitikimuose nuotoliniu būdu, suteikiama galimybė dalyvauti advokatui ir pan. (Sondaitė, 2019, p. 301). Taigi mediacija yra galima ir smurto artimoje aplinkoje atvejais, svarbiausia yra užtikrinti, kad smurtą patyrusi šalis jaustųsi saugi.

Kitas svarbus aspektas, kurį reikia aptarti, yra kada laikoma, kad šalys tinkamai įvykdė reikalavimą pasinaudoti mediacija. Mediacijos įstatyme nėra aptartas atvejis, kai nėra žinoma kitos šalies gyvenamoji vieta, todėl teismai gali privalomosios mediacijos įgyvendinimą vertinti labai formaliai. Pavyzdžiui, Vilniaus apylinkės teisme buvo sprendžiama byla, kurioje ieškovė kreipėsi į teismą dėl santuokoje įgyto turto pripažinimo asmenine nuosavybe, tačiau teismas nurodė, jog nėra tinkamai įgyvendinta privaloma mediacijos procedūra, nes kreipiantis į Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą dėl privalomosios mediacijos taikymo, nebuvo nurodytas atsakovo gyvenamosios vietos adresas. Ieškovė atskirajame skunde nurodė, kad jos ir atsakovo santuoka buvo seniai nutraukta, jie nepalaikė jokių ryšių, todėl jai nėra žinoma atsakovo gyvenamoji vieta. Apeliacinis teismas pripažino, jog pirmosios instancijos teismas netinkamai taikė ieškinio priėmimo nuostatas ir pažymėjo, kad nors ir pareiga nurodyti tinkamus duomenis tenka

ieškovui, tačiau byloje dalyvaujančio asmens gyvenamosios vietos nenurodymas, jeigu ieškinį pateikiantis asmuo pateikia įrodymus, kad nesėkmingai bandė šią gyvenamąją vietą nustatyti, nesudaro kliūčių priimti ieškinį (Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje).

Mediacijos įstatymo 21 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad privalomoji mediacija gali būti inicijuojama ginčo šalių bendru sutarimu arba procesą inicijuoti gali viena iš ginčo šalių. Kai privalomoji mediacija inicijuojama bendru sutarimu, ginčo šalys turi Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai paduoti bendrą prašymą dėl mediatoriaus skyrimo arba savo pasirinktam mediatoriui paduoti bendrą prašymą vykdyti mediaciją (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 21 str., 2 d.). Tuo atveju, kai privalomąją mediaciją inicijuoja viena iš ginčo šalių, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba arba mediatorius kreipiasi į kitą ginčo šalį ir informuoja, kad per penkiolika darbo dienų asmuo turi pateikti savo sutikimą dėl mediacijos vykdymo (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 21 str. 4d.). Jei kita šalis nesutinka dalyvauti mediacijoje arba sutikimas dėl mediacijos vykdymo negaunamas, vadovaujantis Mediacijos įstatymo 21 straipsnio 5 dalies nuostatomis laikoma, kad procesą inicijavusi šalis įgyvendino įstatymuose nustatytą reikalavimą pasinaudoti privalomąja mediacija ir turi teisę kreiptis į teismą. Taigi, jeigu kita šalis mediacijoje dalyvauti nesutinka, tai nėra kliūtis pripažinti, kad pirmoji šalis pareigą inicijuoti mediaciją tinkamai įvykdė. Tačiau kaip turėtų būti vertinamos tokios situacijos, kai viena iš ginčo šalių inicijuoja privalomąją mediaciją, o kita šalis atsisako dalyvauti ir po to kreipiasi į teismą su ieškiniu? Ar reikėtų vertinti, kad jau buvo tinkamai įvykdytas šis reikalavimas, ar teismas turėtų atsisakyti priimti iniciavusios šalies ieškinį? Atsakymus į šiuos klausimus pateikia byla, kurioje ieškovas kreipėsi į teismą dėl santuokos nutraukimo bei pateikė paaiškinimą, kad privalomąją mediaciją jau buvo pasinaudota, tačiau teismui nustačius, jog privalomoji mediacija buvo inicijuota ne ieškovo, o jo sutuoktinės, teismas nepriėmė ieškovo ieškinio. Apeliacinis teismas, nagrinėdamas atskirąjį skundą akcentavo „kad privalomąją mediaciją inicijuoja ginčo šalys bendru sutarimu arba viena iš ginčo šalių, tačiau tuo atveju, jeigu per penkiolika darbo dienų negaunamas kitos ginčo šalies sutikimas dėl mediacijos vykdymo, kaip šiuo atveju, laikoma, kad kita ginčo šalis nesutiko pasinaudoti privalomąja mediacija, ir tik privalomąją mediaciją inicijavusi ginčo šalis turi teisę kreiptis į teismą dėl ginčo išsprendimo bei yra laikoma, kad privalomąją mediaciją inicijavusi ginčo šalis įgyvendino įstatymuose nustatytą reikalavimą pasinaudoti privalomąja mediacija“. Atsižvelgiant į tai, kad mediacija neįvyko, nes ieškovas nesutiko dalyvauti procese, tik privalomąją mediaciją inicijavusi ginčo šalis – atsakovė turi teisę

kreiptis į teismą dėl ginčo išsprendimo (Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje).

Iš Mediacijos įstatymo nuostatų galima spręsti, jog pareigą pasinaudoti privalomąja mediacija turi būtent ieškovas. Kitos šalies nesutikimas dalyvauti mediacijoje nesukelia kliūčių konstatuoti, kad pirmoji šalis tinkamai įvykdė pareigą pasinaudoti privalomąja mediacija. Žinoma, gali kilti rizika, jog teismas sprendamas byla, gali nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo nepalankiai tai šaliai, kuri nepagrįstai atsisakė pasinaudoti privalomąja mediacija (LR civilinio proceso kodeksas, 2002, 93 str. 4 d.). Kita vertus, antroji šalis taip pat gali atvykti į mediaciją, pasirašyti sutikimą spręsti ginčą mediacijos būdu, tačiau pasinaudoti savo teise iš mediacijos proceso pasitraukti (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 55). Taip pat tokiu būdu yra užtikrinamas ir mediacijos savanoriškumo principo įgyvendinimas.

Apibendrinus galima konstatuoti, kad Lietuva, siekdama skatinti šalis ginčus spręsti ginčus spręsti taikiai, mažinti teismų darbo krūvį, įtvirtino privalomąją mediaciją iš šeimos santykių kylantiems ginčams. Privalomoji mediacija Lietuvoje jau parodė teigiamų rezultatų, nors yra taikoma dar tik kelis metus. Kita vertus, per šį gana trumpą laiką teismus pasiekiančios bylos parodė, kad susiduriama su problema, kai nėra aišku, kokie konkrečiai iš šeimos santykių kylantys ginčai spęstini privalomosios mediacijos būdu. Nekonkretizuojant bylų sąrašo, kurioms privaloma pasinaudoti mediacija, gali paveikti mediacijos efektyvumą, sudaryti papildomų išlaidų. Tačiau tai ne vienintelė problema, kuri iškyla taikant mediaciją, todėl kiti probleminiai reguliavimo aspektai bus aptarti toliau.

3.2 Privalomosios mediacijos reguliavimo problemos

Šeimos mediacija reikalauja iš mediatorių ypatingų žinių ir gebėjimų. Tai labai yra labai svarbu, nes šeimos ginčai yra susiję su emocijomis, įvairiais išgyvenimais. Mediatoriaus žinios bei gebėjimai turėtų būti ne tik susiję su pačia mediacija, bet ir su šeimų terapija, žmogaus psichologija (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 243). Jei mediacijos metu šalims sunku nekanktuoti, sunku suvaldyti emocijas, mediatorius turėtų ne tik žinoti, kaip pasielgti, bet taip pat, kaip padėti šalims (Kaminskienė ir kt., 2013, p. 314). Nuo mediatorių pasiruošimo priklauso ir privalomosios mediacijos sėkmė, nes tik profesionalus mediatorius gali pasiekti gerą rezultatą. Dėl šių priežasčių yra ypač svarbu tinkamai paruošti mediatorius.

Mediacijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog mediacijos paslaugas gali tik mediatorius, kuris yra įrašytas į mediatorių sąrašą. Asmenys, kurie siekia teikti mediacijos paslaugas turi turėti aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir išklaudyti ne trumpesnius kaip 40

akademinių valandų mokymus mediacijos tema ne anksčiau kaip prieš penkerius metus iki kreipimosi dėl įrašymo į Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą dienos (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 7 str. 1 d. 1 p, 2 p.). Reikalavimas būti išklausius ne mažiau kaip 40 akademinių valandų mokymus kelia abejonių, ar užtenka laiko tinkamai paruošti kompetentingus ir gerai suvokiančius mediacijos proceso esmę mediatorius, kai pavyzdžiui, Austrijoje reikalaujama pabaigti mokymus, kuriuos sudaro 200 iki 300 teorinės dalies užsiėmimų bei nuo 100 iki 200 praktinės dalies užsiėmimų (Austrijos Mediacijos įstatymas, 2003, 29 str.). Italijoje, panašiai kaip ir Lietuvoje, reikalaujama išklausyti 50 valandų mokymus, tačiau per ilgą patirtį tokie mokymai pasirodė nepakankami ir dabar siūloma nustatyti 200 valandų mokymų įtraukiant ne tik teisininkus, bet ir bendravimo ekspertus, psichologus, bankininkus (Matteucci, 2021, p. 3). Paminėtina, jog mediacijos kvalifikacinį egzaminą Lietuvoje išlaiko maždaug tik 50 procentų kandidatų į mediatorius. Dažniausiai kandidatams pritrūksta praktinių mediacijos taikymo įgūdžių bei komunikacijos gebėjimų (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 57). Atsižvelgiant į tai, mediacijos mokymai turėtų būti labiau orientuoti į praktiką.

Taip pat Mediacijos įstatymo 7 straipsnio 1 dalies 3 punkte yra nurodytas reikalavimas, jog asmuo turi išlaikyti mediatoriaus kvalifikacinį egzaminą, tačiau šis reikalavimas nėra taikomas teisėjams, advokatams, notarams ir antstoliams, kurie turi trejų metų darbo patirtį. Neabejotina, kad šie teisininkai yra specialistai, turintys daug žinių teisės srityje, tačiau neturėdami pakankamai daug žinių apie patį mediacijos procesą, psichologijos žinių ir įgūdžių kaip valdyti tam tikras situacijas, vargu ar mediacijos procese galės pasiekti teigiamų rezultatų (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 56). Įstatyme numatyta išimtis nelaikyti mediatoriaus kvalifikacinio egzamino sudaro sąlygas asmenims, neturintiems reikiamų įgūdžių, tam tikrų asmeninių savybių, vykdyti mediaciją, dėl ko iš esmės gali nukentėti mediacijos populiarumas.

Kita išvelgiama problema yra tai, kad mediacija neturi vieningos valdymo ir priežiūros sistemos. Pagal Mediacijos įstatymo 3 straipsnio 1 dalį yra išskiriami šie mediacijos valdymo subjektai: Teisingumo ministerija, Teisėjų taryba, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba. Teisingumo ministerija yra atsakinga už visuomenės informavimą apie mediaciją, mediacijos įstatymo įgyvendinimą (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 3 str. d.). Taip pat Teisingumo ministerijai pavestas funkcijas mediacijos srityje padeda įgyvendinti Mediacijos koordinavimo taryba. Skundus dėl mediatorių veiklos nagrinėja Mediatorių veiklos vertinimo komisija. Mediatorių kvalifikacinio egzamino metu pretendentes vertina Mediatorių egzamino komisija (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 56). Teisėjų taryba nustato teisminės mediacijos

organizavimo ir vykdymo tvarką (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 3 str. 3 d.). Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba sudaro ir tvarko Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą, organizuoja mediatorių kvalifikacinį egzaminą ir kitas numatytas funkcijas (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 3 str. 4 d.). Be šių institucijų taip pat yra įsteigti ir Lietuvos mediatorių rūmai, bet šiai organizacijai nėra suteikti jokie administraciniai įgalinimai (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 56). Kaip matyti, mediacijos valdymo sistema yra patikėta į labai daug subjektų rankas, kas kelia riziką, kad mediacijos organizavimas ir vykdymas tampa labai painus ir sudėtingas. Manytina, jog būtų tikslingiau ir efektyviau daugiau funkcijų perleisti Lietuvos mediatorių rūmų kompetencijai.

Taip pat svarbu aptarti ir mediatorių atlygio klausimą. Privalomosios mediacijos paslaugas, kurias teikia Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, finansuoja valstybė. Šiuo metu numatyta, kad už vieną valandą privalomosios mediacijos mokama 20 eurų (neatskaičius mokesčių) (Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimo..., 2016), kai, pavyzdžiui, privačių mediatorių viena valanda yra kelis kartus didesnė. Taip pat apskaičiuojant atlygio dydį nebuvo atsižvelgta į darbo vietos išlaikymą, keliavimą į susitartą mediacijos vietą ir kitas išlaidas. Toks atlygis visiškai nemotyvuoja užsiimti mediacija, siekti gerų rezultatų. Dažnai dėl mažo atlygio mediacija yra ne pagrindinė, o papildoma mediatorių veikla, todėl gali nukentėti pati mediacijos kokybė. Taigi tinkamas apmokėjimas už mediatoriaus paslaugas gali prisidėti prie efektyvesnio mediacijos proceso, mediatoriaus profesijos vystymosi.

Dar viena problema – tai ilgas mediacijos procesas. Mediacijos įstatyme įtvirtina, jog valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba arba mediatorius, gavę ginčo šalies prašymą vykdyti mediacija, ne vėliau kaip per tris darbo dienas nuo jo gavimo dienos išsiunčia kitai ginčo šaliai pranešimą apie gautą prašymą, ir nurodo, kad ne vėliau kaip per keturiolika dienų nuo pranešimo išsiuntimo dienos turi būti gautas kitos ginčo šalies sutikimas dėl mediacijos vykdymo (LR Mediacijos įstatymas, 2020, 21 str. 4 d.). Mediatoriaus paskyrimo procesas užtrukti gali dar iki 11 dienų, jei pirmasis mediatorius atsisako medijuoti šalių ginčą (Kreipimosi dėl mediatoriaus skyrimo..., 2018, 10-14 p.). Taigi kol bus pradėtas pats mediacijos procesas, gali užtrukti daugiau negu mėnesį. Per šį laikotarpį viena iš šalių gali specialiai pabloginti turtinę padėtį, padaryti poveikį vaikams. Ši problema yra aktuali ir kai sprendžiami šeimos ginčai su tarpvalstybiniu elementu. Lietuvai šiose bylose gali tekti pralaimėti dėl jurisdikcijos, nes privaloma mediacija trunka nuo kelių savaičių iki kelių mėnesių bei neužkerta kelio kitai ginčo šaliai pradėti teismo proceso jai palankesnėje jurisdikcijoje (Tvaronavičienė, Intė, 2021, p. 50).

Apibendrinant gali teigti, jog per kelerius metus išryškėjo nemažai privalomosios mediacijos problemų. Be to, kad nėra baigtinio sąrašo šeimos bylų, kurioms taikoma privalomoji mediacija kaip ikiteisminė ginčų sprendimo procedūra, išryškėjo ir kitos problemos – mediatorių kvalifikacijos klausimas, nedidelis atlygis už mediatoriaus suteiktas paslaugas, sudėtinga proceso vykdymo sistema, bylos su tarptautiniu elementu ir ilgas laikotarpis nuo pareiškimo vykdyti mediaciją padavimo iki mediatoriaus paskyrimo ir mediacijos vykdymo. Visos šios problemos tiesiogiai daro įtaką tinkamam mediacijos paplitimui visuomenėje bei šio proceso efektyvumui.

3.3 Privalomosios mediacijos rezultatai ir efektyvumas

Privalomoji mediacija Lietuvoje vykdoma kiek daugiau nei dvejus metus. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje privalomoji mediacija pradėjo veikti visai neseniai, sunku daryti užtikrintas išvadas dėl privalomosios mediacijos efektyvumo ir sėkmės, tačiau remiantis dvejų metų surinktais statistiniais pirminės įžvalgas jau galima pateikti.

Toliau bus pateikti ir analizuojami 2020 – 2021 metų Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos surinkti duomenys apie privalomąją mediaciją taikymo rezultatus Lietuvoje:

Lentelė „Duomenys apie privalomosios mediacijos vykdymą 2020 – 2021 m.“

Duomenys apie privalomąją mediaciją	2020 m.	2021 m.
Gauta iš viso prašymų dėl privalomosios mediacijos vykdymo	6789	6369
Iš visų gautų – bendru šalių prašymu dėl privalomosios mediacijos vykdymo	203	162
Priimta sprendimų dėl mediatoriaus paskyrimo	2751	2838
Priimta pažymų dėl privalomosios mediacijos pabaigos (kai nesutiko ar neatsakė per terminą)	3442	3217
Baigtų mediacijų pagal VGTPT paskyrimus	1983	2900
Pasibaigusių privalomojoje mediacijoje ginčų taikiai	1045	1587

Šaltinis: Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos..., 2021b, p. 53

Iš pateiktos lentelės galima matyti, kad privalomoji mediacija Lietuvoje yra pakankamai sėkminga vertinant gaunamų prašymų dėl privalomosios mediacijos skaičių: 2020 m. šis skaičius siekė 6789 prašymus, o 2021 m. – 6369 prašymus. Nors privalomoji

mediacija nepasiekė 8000 šeimos bylų skaičiaus, kaip kad buvo pranašaujama (Kaminskienė, Tvaronavičienė, 2019, p. 57), nepaisant to, šie skaičiai yra iš tiesų džiuginantys ir suteikiantys vilties, kad mediacija tvirtai įsitvirtins visuomenėje.

Kita vertus, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos surinkti duomenys iliustruoja problemas, kurias reiktų išspręsti, siekiant efektyvesnio mediacijos proceso. Iš 2021 m. gautų 6369 prašymų dėl mediacijos vykdymo, 3217 bylų mediacijos procedūra baigėsi kitai ginčo šaliai nesutikus ar neatsakius per nustatytą terminą ir tai sudaro daugiau nei pusė – net 50,51 procentus, 2020 m. tai sudarė 50,69 procentus nuo visų gautų prašymų dėl privalomosios mediacijos vykdymo. Pagal statistinius duomenis, į mediaciją neatvyksta daugiau negu pusė potencialių atsakovų. Tokia situacija yra susidariusi ne tik Lietuvoje, pavyzdžiui, Italijoje iš visų pateiktų prašymų dėl privalomosios mediacijos pirmosios informacinės sesijos vykdymo, ginčo šalys atvyksta tik maždaug 50 procentų atvejų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020, p. 5).

Manytina, jog tai, kad mediacijos iniciavimas yra privalomas tik ginčo šaliai, kuri siekia ginčą spręsti teisme, nėra pakankamai efektyvus, nes daugeliu atveju iniciavus privalomąją mediaciją kita šalis nepateikia atsakymo arba nesutinka dalyvauti mediacijos procese. Tai yra pagrindinė problema, kuri užkertą kelią efektyviam mediacijos procesui.

Darbe jau buvo minėta, kad Lietuvoje taikoma ir quasi privalomoji mediacija, kai ginčo šaliai, kuri neargumentuotai atsisakė spręsti ginčą mediacijos keliu, teismas turi teisę taikyti sankcijas – nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo (LR Civilinio proceso kodeksas, 2020, 93 str. 4 d.). Paminėtina, jog teismas turi teisę, o ne pareigą nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo, todėl praktikoje ši procesinė sankcija sutinkama retai. Taip pat nukrypimas nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo yra pritaikomas tik tai ginčo šaliai, kuri laimėjo bylą. Iš Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos pateiktų duomenų matyti, kad teisėjo teisė nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių, nėra pakankamai efektyvi, kad ginčo šalis nuspręstų ginčą spręsti mediacijos būdu ir kartu su kita šalimi atvyktų į susitikimą su mediatoriumi. Atsižvelgiant į tai, turėtų būti griežtinamos sankcijos tai šaliai, kuri be priežasties nesutinka dalyvauti mediacijoje arba net nepateikia atsakymo dėl sutikimo dalyvauti procese bei nustatyti pareigą teisėjams nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo.

Tam tikrų ginčų kategorijų atveju Italijos įstatymai reikalauja, kad šalys prieš kreipiantis į teismą, sudalyvautų privalomame pradiniame mediacijos posėdyje. Nepaisant pavadinimo, ši sesija nėra tikra mediacijos sesija, o veikia skirtingai, kad šalys kartu su mediatoriumi iširtų galimybę išspręsti ginčą mediacijos būdu. Iš esmės ši sesija yra konsultacija su mediatoriumi, kurios metu šalys yra ne tik supažindinamos su pačiu

mediacijos procesu, bet ir nustatoma, ar ginčas tinkamas mediacijai. Po šios pirmos sesijos šalys turi du pasirinkimus: atsisakyti ginčą spręsti mediacijos keliu ar tęsti mediaciją (Maiorana, 2019). Statistika parodė, kad iš 180 000 bylų, vidutinis sėkmės rodiklis buvo net 50 procentų, kai šalys po pirmosios mediacijos sesijos savanoriškai sutiko inicijuoti visą mediacijos procesą. Taigi reikalavimas šalims dalyvauti įžanginėje mediacijos sesijoje yra efektyviausias modelis, galintis sukurti pakankamai daug mediacijos procedūrų (Matteucci, 2021, p. 3). Pagal Mediacijos įstatymo 21 straipsnio 5 dalį, jei nuo pranešimo išsiuntimo dienos negaunamas kitos ginčo šalies sutikimas dėl mediacijos vykdymo, laikoma, kad kita ginčo šalis nesutiko pasinaudoti privalomąja mediacija. Šiais atvejais privalomąją mediaciją inicijavusi ginčo šalis turi teisę kreiptis į teismą dėl ginčo išsprendimo ir yra laikoma, kad ginčo šalis įgyvendino įstatymuose nustatytą reikalavimą pasinaudoti privalomąja mediacija. Atsižvelgiant į duomenis lentelėje, kvietimas kitai šaliai pasinaudoti mediacija yra dažnai ignoruojamas. Be to, iš Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2021 m. surinktų duomenų matyti, kad iš visų prašymų vykdyti mediaciją skaičiaus, bendru šalių sutarimu yra inicijuojamos tik 162 mediacijos. Atsižvelgiant į Italijos patirtį ir pasiektus rezultatus, esamas įstatyminis reguliavimas Lietuvoje galėtų būti tobulinamas nustatant pareigą abiemis ginčo šalims sudalyvauti pirmoje mediacijos sesijoje su mediatoriumi.

Per 2021 m. pagal Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos priimtus sprendimus buvo baigta 2 900 mediacijos procesų iš kurių 1587 atvejais ginčas pasibaigė taikiai. 2020 m. pagal Tarnybos priimtus sprendimus buvo baigtos 1 983 privalomosios mediacijos bylos. Iš visų 2020 m. baigtų mediacijos bylų 1 045 bylose buvo pasiektas taikus susitarimas. Vertinant užbaigtus mediacijos procesus, pasiektas pakankamai aukštas sėkmės rodiklis – taikos sutartis pasirašoma maždaug pusėje ginčų.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos surinkti duomenys rodo privalomosios mediacijos sėkmę ir nuosekliai didėjantį populiarumą. 2020m. Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašė buvo įsirašę 552 mediatoriai, 2021 m. – jau 613 mediatorių. Kaip matyti, atsiranda ir didesnis susidomėjimas mediacijos paslaugų teikimu. Mediatoriai gauna daugiau praktinio darbo, šitaip įgyja daugiau patirties, geba veiksmingiau sutaisyti šalis.

Atsižvelgiant į jau pasiektus rezultatus ir siekiant dar labiau praplėsti mediacijos paplitimą, būtų tikslinga pasiremti Italijos pavyzdžiu ir nustatyti privalomąją mediaciją ne tik iš šeimos santykių kylantiems ginčams, bet ir, pavyzdžiui, verslo ginčams, ginčams dėl nedidelių sumų. Manytina, kad privalomosios mediacijos taikymas ginčiuose dėl nedidelių sumų būtų veiksmingesnis vien dėl to, kad dažnu atveju procesas teisme kainuoja daugiau ir viršija pačią ginčo sumą.

Neabejotina, kad privalomosios mediacijos taikymo praplétimas ir kitiems ginčams padidintų naudojimąsi mediacijos paslaugomis. Lietuvoje reikalingi ginčų sprendimo kultūros pokyčiai, o taika pasiekama mediacijos procese, gali duoti daug daugiau naudos, nei ilgais teisiniais procesais pasiekiamas teisinis sprendimas. Žmones dažniau naudotis mediacija paskatintų teisinis švietimas ir skleidžiama žinia, kad taikus ginčų sprendimas gali sutaupyti ne tik pinigų, bet ir išvengti neigiamų emocijų, nežinomybės bei ilgų procesų teisme.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos pirmųjų dvejų metų patirtis parodo, kad privalomoji mediacija yra pakankamai sėkminga ir taikų susitarimą tarp šalių padeda pasiekti maždaug pusėje ginčų tais atvejais, kai abi ginčo šalys atvyksta į mediaciją. Vis dėlto, mediacijos efektyvumas priklauso nuo galimybės į mediaciją pritraukti antrąją ginčo šalį, nes palyginti nemažas procentas mediacijos procesų neįvyksta būtent todėl, kad antroji šalis neatvyksta arba išvis neatsako į prašymą dėl mediacijos vykdymo. Išsprendus šią problemą, ateityje būtų galima pasiekti dar geresnių rezultatų.

IŠVADOS

1. Privalomoji mediacija suprantama kaip tokia mediacijos forma, kai ginčo šalims pasinaudoti mediacija nurodo teisėjas, ši pareiga kyla iš įstatymo arba šalys verčiamos pasinaudoti mediacija sankcijų panaudojimu. Šio proceso esmė yra paskatinti šalis siekti taikaus susitarimo, o ne įpareigoti išspręsti ginčą.
2. Privalomoji mediacija nepažeidžia asmens teisės į teismą, nes kiekvienu atveju yra užtikrinama, jog pasinaudojus privalomąja mediacija ir nepasiekus taikaus susitarimo, išlieka galimybė kreiptis į teismą, taip pat šalims užtikrinama galimybė į laikinųjų apsaugos priemonių pritaikymą, o ir pats procesas netrunka ilgai ir šalims nekainuoja.
3. Išanalizavus privalomosios mediacijos reguliavimą išaiškėjo šio instituto problemos. Trūksta konkretumo dėl ginčų, kuriems taikoma privalomoji mediacija, mažas atlygis už mediacijos paslaugas, išimtyms dėl kvalifikacinio egzamino laikymo sudaro prielaidas mediacijos veikla užsiimti tam reikiamų žinių ir savybių neturintiems asmenims.
4. Atsižvelgus į dviejų metų privalomosios mediacijos taikymo rezultatus, galima teigti, kad privalomosios mediacijos įgyvendinimas pasiteisino sprendžiant riboto mediacijos paplitimo bei teismų užimtumo problemas.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

Tarptautiniai teisės norminiai aktai:

- 1) Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995).
Valstybės žinios, 40–987.

ES teisės norminiai aktai:

- 2) Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2016). OL, C–202, p. 2.
- 3) Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gegužės 21 d. direktyva Nr. 2008/52/EC dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų (2008). OL, L 136, p. 3.

Lietuvos Respublikos teisės norminiai aktai:

- 4) Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33–1014.
- 5) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, su pakeitimais ir papildymais (2000).
Valstybės žinios, 74–2262.
- 6) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
- 7) Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2002).
Valstybės žinios, 2002, 17-649.
- 8) Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas (2008).
Valstybės žinios, 87–3462.
- 9) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 65, 80, 93, 135, 142, 147, 177, 189, 225, 231 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 231- 1, 231-2 straipsniais įstatymas (2017). TAR, 12054.
- 10) Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas (redakcija, galiojusi iki 2020 m. gruodžio 31 d.) (2017). *Valstybės žinios*, 87-3462; TAR, 12053.
- 11) Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2020).
Valstybės žinios, 2008, 87-3462; TAR, 2017- 12053; 2020-13616.
- 12) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. 364 dėl už antrinės teisinės pagalbos teikimą, koordinavimą ir mediaciją mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių patvirtinimo, su pakeitimais ir papildymais (2016). TAR, 9599.
- 13) Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. lapkričio 28 d. aiškinamasis raštas dėl Mediacijos įstatymo Nr. X-1702 20 straipsnio 1 punkto pakeitimo įstatymo projekto (2019). XIII P-4238.

- 14) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“. TAR, 13939.
- 15) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2018 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 1R-289 „Dėl Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo įgyvendinimo“ patvirtintas Kreipimosi dėl mediatoriaus skyrimo ir mediatoriaus parinkimo iš Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašo ir skyrimo tvarkos aprašas. TAR, 21997.

Užsienio valstybių teisės norminiai aktai:

- 16) Austrijos federalinis įstatymas dėl mediacijos civilinėse bylose (Bundesgesetz über Mediation in Zivilrechtssachen), 2003 [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/2003_29_1/2003_29_1.pdf [Žiūrėta: 2022 m. balandžio 10 d.).
- 17) Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28, su pakeitimais ir papildymais (Decreto Legislativo 4 marzo 2010, n. 28) [interaktyvus] (2010). *Gazzetta ufficiale*, 53. Prieiga per internetą: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2010-03-04;28!vig=> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 25 d.].
- 18) Italijos Respublikos 2013 m. birželio 21 d. dekretas-įstatymas Nr. 69 (Decreto-legge 21 giugno 2013, n. 69) [interaktyvus] (2013). *Gazzetta ufficiale*, 144. Prieiga per internetą: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legge:2013-06-21;69!vig=> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 25 d.].

Rekomendacinio pobūdžio aktai:

- 19) Europos Komisija. *Europos mediatorių elgesio kodeksas* [interaktyvus] (2004). Prieiga per internetą: http://www.vilniausarbitrazas.lt/lib/manage/upload/Europos_mediatoriu%20elgesio_kodeks.pdf [Žiūrėta: 2022 m. kovo 11 d.].
- 20) Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija valstybėms narėms priemonių teisingumo pasiekiamumui palengvinti Nr. R (81) 7 (angl. Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers to Member States on Measures Facilitating Access to Justice) [interaktyvus] (1981). Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050e7e4> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 27 d.].

Specialioji literatūra:

- 21) Alexander, N. (2002). *Mediation in the modern millennium*.
- 22) Bartašienė, V., Jarulaitienė, S. (2021). *Pagrindiniai mediacijos principai: teorija ir praktika*. Notariatas, 31/2021, p. 11-22 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.notarurumai.lt/data/public/uploads/2021/07/notariatas-31.pdf> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 28 d.].
- 23) Bullock, S., Gallagher, L. R. (1997) *Surveying the State of the Mediative Art: A Guide to Institutionalizing Mediation in Louisiana*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5683&context=lalrev> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 11 d.].
- 24) Hanks, M. (2012) *Perspectives on Mandatory Mediation*. The University of New South Wales Law Journal. (929-952), 35(3), 24.
- 25) Juvara, N. (2010). *Italy Introduces Mandatory Mediation for Insurance Disputes*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=a4d3a8da-2a8f-4cba-99de-eb32196dd2b5> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 15 d.].
- 26) Kaminskienė, N. (2011). *Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas*: monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras.
- 27) Kaminskienė, N. (2013) *Privaloma mediacija: galimybės ir iššūkiai*. Jurisprudencija, 20(2), 683–706.
- 28) Kaminskienė, N. ir kt. (2013) *Mediacija*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.
- 29) Kaminskienė, N. ir kt. (2016) *Lietuvos advokatų požiūris į taikų ginčų sprendimą ir mediaciją tyrimas*. Socialinių mokslų studijos, 8(1), 44–62.
- 30) Kaminskienė, N. ir kt. (2019) *Mediatoriaus vadovas*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“
- 31) Limbury, A. (2018). *Compulsory mediation –The Australian experience*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://mediationblog.kluwerarbitration.com/2018/10/22/compulsory-mediation-australian-experience/> [Žiūrėta: 2022 m. vasario 25 d.].
- 32) Maionara, F. (2019). *Mediation in Italy how does it differ?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.londonschoolofmediation.com/story/2019/02/06/mediation-in-italy-how-does-it-differ-/107/> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 26 d.].

- 33) Matteucci, G. (2021). *Mandatory mediation in Italy, 2021: The relevance of training*. *Academia Letters*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/50305841/Mandatory_mediation_in_Italy_2021_The_relevance_of_training [Žiūrėta: 2022 m. kovo 26 d.].
- 34) Milašius, T. (2007). *Mediacija kaip alternatyvus ginčų sprendimo būdas*. Teisė: 43–58.
- 35) Nacionalinė teismų administracija (2021). *Mediacija – kokybiškas, bet ne visada tinkamas ginčų sprendimas: nuo ko tai priklauso?* [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/08/zurnalas_nr26_210x2975mm_web.pdf [Žiūrėta: 2022 m. balandžio 6 d.].
- 36) Nolan-Haley, J. (2009) *Mediation Exceptionality*. *Fordham Law Review*, 78(3), 1247–1264.
- 37) Nolan-Haley, J. (2011) *Is Europe Headed down the Primrose Path with Mandatory Mediation*. *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, 37, 981–1012.
- 38) Quek, D. (2009) *Mandatory Mediation: An Oxymoron - Examining the Feasibility of Implementing a Court-Mandated Mediation Program*. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 11, 479–510.
- 39) Sander, F. E. A. (2006) *Another View of Mandatory Mediation*. *Dispute Resolution Magazine*, 13, 16–16.
- 40) Saul, J. A. (2012) *The Legal And Cultural Roots of Mediation in the United States*. *Opinio Juris in Comparatione*, 1(8), 1-12
- 41) Singer, L. R. (1989). *The quiet revolution in dispute settlement*. *Mediation Quarterly*, 7(2), 105–113.
- 42) Sondaitė, J. (2019). *Mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais*. Iš: Kaminskienė, N. ir kt. (2019) *Mediatoriaus vadovas*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“.
- 43) Steffek, F. (2012). *Mediation in the European Union: An introduction*.
- 44) Tvaronavičienė, A. ir Kaminskienė, N. (2019) *Privalomoji mediacija šeimos ginčiuose*. *Lietuvos teisė 2019: esminiai pokyčiai*, 52–58 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16251/2019%20Teise_2.2._Tvaronavic%20iene%20,%20Kaminskiene%20.pdf?sequence=1 [Žiūrėta: 2022 m. kovo 30 d.].
- 45) Tvaronavičienė, A., Intė, O. (2021). *Privaloma mediacija šeimos ginčiuose Lietuvoje: modelis ir pirmųjų taikymo metų patirtis*. [interaktyvus] Prieiga per

internetą:http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/133538/PDF/04_Rozdzial_3_a.pdf [Žiūrėta: 2022 m. balandžio 2 d.].

- 46) Vaigė, L. (2018) Privalomoji mediacija šeimos ginčiuose – inovacija ar žingsnis atgal? *Mano teisės*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://manoteises.lt/straipsnis/privalomojimediacija-seimos-gincuose-inovacija-ar-zingsnis-atgal> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 26 d.].
- 47) Vėbraitė, V. (2009) *Šalių sutaikymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- 48) Vettori, S. (2015) *Mandatory mediation: An obstacle to access to justice?* African Human Rights Law Journal, 15(2), 355–377.
- 49) Žukauskaitė – Tatorė, M. (2021). *Privalomosios mediacijos civiliniuose ginčiuose ir teisės į teisminę gynybą santykio problemos*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Teismų praktika:

Tarptautinių ir regioninių teismų praktika:

- 50) *Rosalba Alassini*, [ESTT], Nr. C-317/08, C-318/08, C-319/08, C-320/08, [2010 m. kovo 18 d.]. ECLI:EU:C:2010:146.
- 51) *Menini ir Rampanelli prieš Banco Popolare Società Cooperativa*, [ESTT], Nr. C-75/16, [2017 m. birželio 14 d.]. ECLI:EU:C:2017:457.

Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

- 52) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas
- 53) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas.
- 54) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas.
- 55) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas.
- 56) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos teismų praktika:

- 57) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-49/1999.
- 58) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-305-378/2020.
- 59) Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-239- 372/2020.

- 60) Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-523-864/2020.
- 61) Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-605-232/2020.
- 62) Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1442-460/2020.
- 63) Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2021 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-749-273/2021.
- 64) Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2021 m. rugpjūčio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-2256-656/2021.

Užsienio teismų praktika:

- 65) Anglijos ir Velso apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 22 d. sprendimas byloje *Dunnett v Railtrack plc* Nr. 303.
- 66) Anglijos ir Velso apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 11 d. sprendimas sujungtose bylose *Halsey v Milton Keynes NHS Trust* ir *Steel v Joy & Holiday* Nr. 576.
- 67) Italijos Konstitucinio teismo 2012 m. spalio 24 d. sprendimas Nr. 272/2012. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2012&numero=272> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 15 d.].

Kiti šaltiniai:

- 68) Lietuvos Respublikos teisminės mediacijos komisija (2019) Teisminės mediacijos komisijos 2019 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/mediacijos-komisijos-veiklos-ataskaita-2020_jb-jv-2-2-3.pdf [Žiūrėta: 2022 m. kovo 1 d.].
- 69) Lietuvos Respublikos teisminės mediacijos komisija (2020) Teisminės mediacijos komisijos 2020 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/tmk-ataskaita_2020.pdf [Žiūrėta: 2022 m. kovo 1 d.].
- 70) Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba (2021)a. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, „DUK“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://vgtpt.lrv.lt/lt/klausimai-atsakymai> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 31 d.].
- 71) Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba (2020). Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2020 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- [https://vgtpt.lrv.lt/uploads/vgtpt/documents/files/VEIKLOS%20ATASKAITA%202020%20\(2021%2002%2025\)%20FINAL.pdf](https://vgtpt.lrv.lt/uploads/vgtpt/documents/files/VEIKLOS%20ATASKAITA%202020%20(2021%2002%2025)%20FINAL.pdf) [Žiūrėta: 2022 m. balandžio 4 d.].
- 72) Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba (2021)b. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2021 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://vgtpt.lrv.lt/uploads/vgtpt/documents/files/VEIKLOS%20ATASKAITA%202021.pdf> [Žiūrėta: 2022 m. balandžio 4 d.].
- 73) European Parliament, Directorate-General for Internal Policies of the Union, (2016). *The implementation of the Mediation Directive: workshop 29 November 2016 : compilation of in-depth analysis* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/571395/IPOL_IDA%282016%29571395_EN.pdf [Žiūrėta: 2022 m. kovo 6 d.].
- 74) Italijos Respublikos teisingumo ministerija (2020) *Mediazione Civile* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://webstat.giustizia.it/SitePages/StatisticheGiudiziarie/civile/Mediaz> [Žiūrėta: 2022 m. kovo 7 d.].

SANTRAUKA

Privalomoji mediacija Lietuvoje: jos samprata ir efektyvumas

Kotryna Talutytė

Mediacija nėra naujas reiškinys, tačiau šis institutas Europoje išpopuliarėjo vos prieš kelis dešimtmečius kaip priemonė sumažinti didžiulį teismų darbo krūvį, ilgus ir daug kainuojančius teismo procesus bei atsižvelgiant į siekį ne tik išspręsti tarp šalių kilusį ginčą, bet ir atkurti taiką tarp jų. Kai kuriose valstybėse mediacija įsitvirtino natūraliai, tačiau Lietuvai reikėjo imtis papildomų priemonių, kad šis alternatyvus ginčų sprendimo būdas taptų žinomesnis. Mediacijos pavertimas privaloma šeimos ginčiuose suteikė naują impulsą mediacijos vystymuisi Lietuvoje. Todėl šiame darbe analizuojama pati mediacijos raida, kaip vystėsi skirtingose teisės tradicijoje bei kokių tikslų buvo siekiama, analizuojama privalomosios mediacijos samprata, išskiriami privalomosios mediacijos modeliai.

Vienų teisininkų požiūriu, privalomoji mediacija yra oksimoronas, kitų giriama kaip efektyvi priemonė skatinti šalis pasinaudoti šia procedūra. Antroje šio darbo dalyje nagrinėjama prieštaravimai privalomosios mediacijos įtvirtinimui: jos santykis su savanoriškumo principu ir teise į teisminę gynybą. Pateikiamos privalomosios mediacijos oponentų ir šalininkų pozicijos.

Trečioje darbo dalyje nagrinėjama privalomosios mediacijos Lietuvoje reglamentavimas, taikymo problemos ir rezultatai. Nustatytos pagrindinės privalomosios mediacijos taikymo problemos: mediatorių kvalifikacija, ilgi procesai, vieningos valdymo sistemos trūkumas. Pasigendama konkretumo, iki galo nėra aišku, kurioms šeimos byloms taikoma privalomoji mediacija, Pristatomi 2020 – 2021 m. privalomosios mediacijos taikymo rezultatai Lietuvoje. Padaryta išvada, jog privalomoji mediacija Lietuvoje yra pakankamai sėkminga – maždaug pusė mediatorius pasiekusių bylų baigėsi taikos sutartimi.

SUMMARY

Compulsory Mediation in Lithuania: Its Concept and Effectiveness

Kotryna Talutytė

Mediation is not a new phenomenon, but it became popular in Europe only a few decades ago as a means to reduce the heavy workload of the courts, to reduce lengthy and costly court proceedings, and to restore peace between the parties, rather than just to resolve the dispute. While mediation has become a natural practice in some countries, Lithuania has had to take additional measures to raise the profile of this alternative dispute resolution method. Making mediation mandatory in family disputes gave a new impetus to the development of mediation in Lithuania. Therefore, this paper analyses the development of mediation itself, how it has developed in different legal traditions and what goals it has pursued, analyses the concept of mandatory mediation, and identifies models of mandatory mediation.

Some lawyers see mandatory mediation as an oxymoron, while others praise it as an effective tool to encourage parties to use the procedure. The second part of this work examines the objections to the introduction of compulsory mediation: its relationship with the principle of voluntariness and the right to a judicial remedy. The positions of opponents and supporters of compulsory mediation are presented.

The third part of this work examines the situation of compulsory mediation in Lithuania in terms of its regulation, problems and results. The main problems with the application of compulsory mediation are identified: qualifications of mediators, lengthy processes, lack of a unified management system. The results of the application of mandatory mediation in Lithuania in 2020-2021 are presented. It was concluded that compulsory mediation in Lithuania is quite successful – about half of the cases end in a peace agreement.